

Załącznik nr 2. AUTOREFERAT

1. Imię i Nazwisko: SYLWIA DOŁZBŁASZ

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe/artystyczne – z podaniem nazwy, miejsca i roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej

I 2005 r. Uniwersytet Wrocławski, Wydział Nauk o Ziemi i Kształtowania Środowiska
Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego
Uzyskany stopień naukowy: doktor nauk o Ziemi w zakresie geografii
Tytuł rozprawy: „Międzynarodowa współpraca polskich regionów”
Promotor: prof. dr hab. Stanisław Ciok
Recenzenci pracy: prof. dr hab. J. Szlachta (SGH w Warszawie) i prof. dr hab. J. Łoboda (Uniwersytet Wrocławski)

VI 2004 r. Akademia Ekonomiczna im. Oskara Langego, Wydział Gospodarki Narodowej
Kierunek: stosunki międzynarodowe, Specjalność: integracja europejska
Uzyskany tytuł: magister ekonomii

VI 2000 r. Uniwersytet Wrocławski, Wydział Nauk Przyrodniczych, Instytut Geograficzny
Kierunek: geografia, Specjalność: geografia społeczno-ekonomiczna
Uzyskany tytuł: magister geografii

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych/artystycznych

- od 16.02.2008 r. – zatrudnienie na stanowisku adiunkta w Zakładzie Zagospodarowania Przestrzennego, w Instytucie Geografii i Rozwoju Regionalnego Uniwersytetu Wrocławskiego

- 15.02.2007 - 15.02.2008 – zatrudnienie na stanowisku asystenta w Zakładzie Zagospodarowania Przestrzennego, w Instytucie Geografii i Rozwoju Regionalnego Uniwersytetu Wrocławskiego

4. Jako osiągnięcie naukowe, wynikające z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. 2016 r. poz. 882 ze zm. w Dz. U. z 2016 r. poz. 1311.) przedstawiam monografię naukową pt.:

SIECI WSPÓŁPRACY TRANSGRANICZNEJ NA POGRANICZACH POLSKI

a) (autor/autorzy, tytuł/tytuły publikacji, rok wydania, nazwa wydawnictwa, recenzenci wydawniczy)

Dolzbłasz S., 2017, Sieci współpracy transgranicznej na pograniczach Polski. Rozprawy Naukowe Instytutu Geografii i Rozwoju Regionalnego 40, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław, ss. 294.

Recenzent wydawniczy: prof. dr hab. Stefan Kałuski

- b) omówienie celu naukowego/artystycznego ww. pracy/prac i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania

Wstęp

Rozwój obszarów pograniczy z racji swojej wieloaspektowości stanowi jedno z bardziej skomplikowanych zagadnień badawczych oraz wyzwanie dla naukowców zajmujących się tą problematyką. Współpraca transgraniczna stanowi bardzo istotny element kształtowania obszarów pograniczy, a szczególną w niej rolę odgrywają projekty transgraniczne realizowane w ramach polityki spójności UE, będące często punktem wyjścia do rozwoju innych działań transgranicznych o formalnym i nieformalnym charakterze. Współdziałanie w ramach wspólnych projektów ma przy tym z natury charakter sieciowy i stanowi istotny element w zakresie tworzenia ponadgranicznych powiązań na pograniczach.

Przedstawiana monografia jest efektem moich kilkuletnich badań dotyczących sieci współpracy na pograniczach Polski. Wykorzystuje także moje doświadczenie w zakresie analiz problematyki współpracy, szczególnie odnośnie działań transgranicznych w ramach programów UE. Stanowi także odpowiedź na stwierdzoną w dotychczas realizowanych przeze mnie pracach potrzebę pogłębionych badań powiązań w ramach współpracy transgranicznej na pograniczach z uwzględnieniem ich wymiaru przestrzennego. Zastosowanie metod analizy sieci i powiązanie uzyskanych wyników z badaniami przeprowadzonymi w ujęciu statystycznym i przestrzennym stanowi przy tym jedno z pierwszych, kompleksowych opracowań kształtowania się sieci współpracy transgranicznej na wszystkich pograniczach Polski.

Przebieg procesów i zjawisk istotnych dla funkcjonowania obszarów pogranicznych uwarunkowany jest wieloma czynnikami, podlega przy tym zmianom w czasie. W konsekwencji modyfikacjom podlegają także ujęcia i podejścia badawcze oraz zakres tematyczny badań nad granicami. Stąd część teoretyczną pracy opartą o analizę literatury poświęcono pokazaniu tych zmian, a w części empirycznej zastosowane zostały m.in. metody sieciowe stanowiące nowe podejście do badania współpracy transgranicznej.

Opracowanie przyczyniło się do lepszego poznania i zrozumienia zjawiska kształtowania się współpracy transgranicznej, jej uwarunkowań i zróżnicowania przestrzennego. Analiza sieci współpracy transgranicznej przy wykorzystaniu metody SNA (*Social Network Analysis*) (w tym jej wskaźników) pozwoliła określić charakter powiązań sieciowych na polskich pograniczach. W oparciu o uzyskane wyniki i wnioski opracowano dwa modele sieci współpracy oraz cztery modele współpracy z uwzględnieniem aspektu przestrzennego, które mogą być stosowane i adoptowane do badań pograniczy nie tylko dla obszaru Polski. Wyniki analiz zawarte w opracowaniu pozwoliły w związku z tym pogłębić wiedzę z zakresu szeroko rozumianej problematyki geografii politycznej i społeczno-ekonomicznej oraz rozwoju regionalnego.

Cel pracy, hipotezy badawcze

Głównym celem opracowania była identyfikacja najważniejszych cech współpracy transgranicznej na poziomie lokalnym w ujęciu sieciowym oraz analiza zróżnicowania współpracy w Polsce w latach 2007-2013. Badaniem objęto działania w ramach programów współpracy transgranicznej współfinansowanych z funduszy UE w latach 2007-2013 realizowanych na wszystkich pograniczach Polski (po obu stronach granicy państwowej). W toku realizacji celu głównego przyjęto szereg celów szczegółowych omówionych poniżej.

Punktem wyjścia do analizy sieci współpracy było zbadanie charakteru współpracy na pograniczach Polski w celu określenia jej zakresu tematycznego i wielkościowego oraz struktur rodzajowych instytucji w nią zaangażowanych, a także zależności pomiędzy wyżej wymienionymi cechami. Bardzo ważnym celem opracowania była identyfikacja najistotniejszych cech sieci współpracy transgranicznej. W związku z tym

przeprowadzona została analiza sieciowa współpracy w ramach programów współfinansowanych ze środków UE w Polsce z wykorzystaniem szeregu wskaźników ją opisujących, w tym także ocena znaczenia podobieństwa instytucji (ze względu na rodzaj i przedmiot działalności) oraz ich lokalizacji na kształtowanie powiązań sieciowych. Celem analizy sieciowej było określenie stanu zaawansowania powiązań transgranicznych, identyfikacja najważniejszych węzłów sieci, czyli instytucji kluczowych z punktu widzenia ich kształtowania oraz określenie związków określonych struktur sieciowych z elementami opisującymi charakter współpracy. Celem pracy była także identyfikacja sieci powiązań między instytucjami realizującymi wspólne projekty transgraniczne w wymiarze przestrzennym oraz określenie jej zróżnicowania na pograniczach Polski (w tym roli czynnika bliskości granicy państwowej w kształtowaniu wzajemnych powiązań oraz analiza zróżnicowania przestrzennego aktywności beneficjentów projektów transgranicznych). Badaniu sieci towarzyszyła analiza układu instytucjonalnego współpracy, tj. wszystkich instytucji realizujących projekty z uwzględnieniem m.in. rodzaju instytucji, lokalizacji, aktywności, w celu wskazania różnic i podobieństw w zakresie aktywności transgranicznej instytucji z Polski i wszystkich krajów sąsiednich oraz ich zróżnicowania na poszczególnych pograniczach.

W toku realizacji założonych celów weryfikacji poddano następujące hipotezy badawcze:

Hipoteza 1 – sieci współpracy na pograniczach Polski są słabo rozwinięte a ich cechą jest mała liczba węzłów o wysokim stopniu centralności, które mogłyby stanowić główne ogniwa rozwoju współpracy;

Hipoteza 2 – instytucje realizujące największą liczbę projektów transgranicznych stanowią równocześnie kluczowe węzły sieci współpracy transgranicznej na pograniczu (określone na podstawie miar sieciowych);

Hipoteza 3 – czynnik odległości od granicy ma wpływ na kształtowanie struktur współpracy; bliskość granicy wpływa na większą aktywność podmiotów we współpracy transgranicznej i ma wpływ na ich rolę w sieci współpracy transgranicznej;

Hipoteza 4 – poziom rozwoju powiązań sieciowych oraz charakter współpracy jest warunkowany w zależności od rodzaju granicy i cech pogranicza;

Hipoteza 5 – podobieństwo partnerów sprzyja nawiązywaniu współpracy – dominują projekty współpracy realizowane przez partnerów o tym samym rodzaju. Efektem tego jest wysoki poziom homofilii sieci współpracy;

Hipoteza 6 – występuje koncentracja tematyczna projektów współpracy oraz koncentracja rodzajowa beneficjentów programów współpracy. Jednocześnie towarzyszy temu brak koncentracji przestrzennej projektów i beneficjentów;

Hipoteza 7 – w kolejnych okresach realizacji programów współpracy transgranicznej (2004-2006 oraz 2007-2013) obserwować można zmiany w strukturze tematycznej podejmowanych przedsięwzięć, ale jednocześnie towarzyszy temu powtarzalność struktur beneficjentów programów.

Procedura postępowania badawczego, zakres przestrzenny i czasowy

W opracowaniu położono nacisk na zbadanie zagadnień współpracy w ujęciu, które dotychczas nie było w tej skali szeroko podejmowane. Polegało ono na zbadaniu sieci współpracy transgranicznej na wszystkich pograniczach Polski, w oparciu o jednolitą metodologię (SNA), która dotychczas była bardzo rzadko wykorzystana do badania współpracy, a w szczególności do analiz projektów transgranicznych.

W pracy zastosowano nowe podejście teoretyczne i empiryczne polegające na łącznej analizie charakteru współpracy i transgranicznych powiązań sieciowych. Zastosowanie metody SNA do badań projektów współpracy transgranicznej pozwoliło zidentyfikować relacje pomiędzy kooperującymi instytucjami, a także

zależności między relacjami a atrybutami tych jednostek. Istotnym elementem pracy było także ujęcie przestrzenne, zarówno w aspekcie rozmieszczenia przestrzennego instytucji realizujących projekty, jak i powiązań między nimi oraz uwzględnienie czynnika odległości od granicy. Kompleksowe ujęcie, zarówno z uwagi na uwzględnienie wszystkich projektów współpracy transgranicznej w ramach Europejskiej Współpracy Terytorialnej (EWT)/Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa i Partnerstwa (EISP) (dla granic lądowych) i ich beneficjentów, jak i przede wszystkim z uwagi na ujęcie obszarów położonych po obu stronach granicy (strona polska i strona kraju sąsiedniego), umożliwiło przeprowadzenie porównania i wskazanie ogólnych prawidłowości odnośnie współpracy – badanie wszystkich projektów pozwoliło stwierdzić prawidłowości zachodzące na pograniczach o odmiennych uwarunkowaniach; z kolei badanie wszystkich beneficjentów pozwoliło porównać struktury instytucjonalne współpracy w Polsce i krajach sąsiednich.

Metoda SNA była często wykorzystywana w badaniach naukowych, jednakże w Polsce dotychczas badanie tego typu nie zostało przeprowadzone w odniesieniu do wszystkich projektów współpracy transgranicznej. Jej zastosowanie umożliwiło zatem uzyskanie unikatowych wyników i pozwoliło na identyfikację nowych cech i zależności w kształtowaniu współpracy transgranicznej w Polsce.

Analiza przeprowadzona została dla obszarów pogranicznych Polski, przy czym pogranicze rozumiane było jako obszar jednostek poziomu NUTS 3 bezpośrednio przyległych do granicy państwowej po obu jej stronach. W pracy założono możliwość porównywania charakteru oraz sieci współpracy transgranicznej na poszczególnych pograniczach Polski, stąd opracowanie objęło wszystkie granice lądowe Polski¹. Badanie objęło analizę działań w ramach wszystkich programów współpracy transgranicznej EWT i EISP 2007-2013 i Interreg IIIA 2004-2006 z udziałem Polski (dla granic lądowych). W efekcie w badaniu uwzględniono 890 projektów zatwierdzonych do realizacji w programach EWT i EISP 2007-2013 (bez projektów pomocy technicznej) i 2508 beneficjentów z Polski i krajów sąsiednich, na których składało się 1469 instytucji². Dla okresu 2004-2006 badanie objęło 716 projektów i 716 ich polskich beneficjentów. Wykorzystane w badaniu dane o projektach współpracy transgranicznej pozyskane zostały z Ministerstwa Rozwoju, wspólnych sekretariatów technicznych programów współpracy oraz bezpośrednio od beneficjentów projektów i na potrzeby założonych dokładnych analiz podlegały one znacznemu przetworzeniu i uszczegółowieniu.

W opracowaniu można wyróżnić dwie podstawowe płaszczyzny badania, które objęły analizę charakteru współpracy transgranicznej (w ujęciu bazującym na doświadczeniach z wcześniej prowadzonych badań projektów) oraz analizę sieci współpracy na obszarach pograniczy Polski (ujęcie to stanowi zupełnie nowy aspekt badań projektów współpracy transgranicznej).

Analiza charakteru współpracy transgranicznej oraz jego zmian została przeprowadzona na podstawie badania wszystkich projektów współpracy transgranicznej zatwierdzonych do realizacji w ramach EWT i EISP 2007-2013 oraz Interreg IIIA 2004-2006. Objęła ona następujące aspekty:

- analizę struktury tematycznej projektów (na podstawie określenia ich zakresu);

¹ Nieuwzględnienie współpracy na północnym pograniczu Polski i w konsekwencji programu Południowy Bałtyk wynikało z założenia przyjętego dla porównywalności wyników między programami EWT i EISP w Polsce - stąd badanie objęło pogranicza wzdłuż granic lądowych. Dodatkowo wynikało z faktu, iż w poprzednim okresie programowania Inicjatywa Interreg IIIA 2004-2006 nie uwzględniała granic morskich i program dla Południowego Bałtyku nie istniał.

² Dana instytucja mogła realizować kilka projektów w każdym programie stanowiąc odrębnego beneficjenta, w tym także w dwóch różnych programach, stąd liczba beneficjentów jest większa niż liczba instytucji biorących udział w programach.

- analizę struktury rodzajowej beneficjentów/instytucji ze względu na formalno-prawny charakter danej jednostki oraz jej główny przedmiot działalności (podstawą klasyfikacji była typologia zaproponowana w pracy); badaniu poddano zarówno instytucje polskie, jak i z krajów sąsiednich;
- identyfikację głównych prawidłowości w rozkładzie przestrzennym instytucji zaangażowanych we współpracę transgraniczną (w tym m.in. znaczenie bliskości granicy państwowej) w oparciu o współrzędne geograficzne miejscowości, w której dane jednostki były zlokalizowane oraz wybrane cechy instytucji (m.in. liczbę projektów, wielkość pozyskanych środków finansowych);
- analizę w ujęciu dynamicznym dla strony polskiej (na podstawie porównania zakresu tematycznego i wielkościowego projektów oraz struktur beneficjentów w okresie 2004-2006 i 2007-2013);
- badanie związków pomiędzy typem instytucji, rodzajem projektu i jego lokalizacją.

W drugiej części prac empirycznych dokonano analizy sieci współpracy i rozkładu przestrzennego powiązań między partnerami na podstawie danych o wszystkich projektach oraz jednostkach polskich i zagranicznych je realizujących w ramach programów współpracy transgranicznej EWT i EISP 2007-2013. Objęła ona następujące elementy:

1. Analiza sieciowa współpracy transgranicznej z wykorzystaniem metody *Social Network Analysis*, przy użyciu programu UCINET. W badaniu przyjęto, iż jednostkami sieci są instytucje realizujące projekty współpracy transgranicznej i tworzą one węzły sieci, natomiast relacjami - udział w tych projektach (tworzą one krawędzie sieci). Ponadto przyjęto, iż relacje mają charakter nieskierowany, badane sieci są sieciami przynależności i mają charakter dwumodalny. Na potrzeby analizy sieciowej dane źródłowe zostały zatem uporządkowane w postaci macierzy dwumodalnej dla każdego programu współpracy transgranicznej. W toku dalszej procedury każda z ośmiu macierzy dwumodalnych podlegała transformacji w macierz jednodalną, co umożliwiło obliczenie poszczególnych miar sieci oraz opracowanie jej wizualizacji.

W analizie zostały uwzględnione parametry opisujące całą sieć (m.in. gęstość sieci, liczba węzłów) w celu oceny poziomu powiązań między jednostkami z poszczególnych pograniczy oraz liczbę komponentów każdej sieci i ich liczebność, żeby ocenić sieci współpracy z punktu widzenia występowania grup powiązanych ze sobą instytucji. W celu oceny znaczenia poszczególnych jednostek w sieci współpracy na pograniczu obliczono wybrane miary dla poszczególnych jej węzłów m.in. wskaźnik stopnia, przejściowości, bliskości, jądrowości. Ponadto w celu oceny znaczenia podobieństwa jednostek w nawiązywaniu współpracy dokonano porównania liczby powiązań i gęstości sieci w podgrupach, węzły (tj. instytucje) dzielono ze względu na wybrane ich cechy – kraj pochodzenia, lokalizacja ze względu na odległość od granicy państwowej, rodzaj.

W opracowaniu dokonano ponadto wizualizacji sieci na poszczególnych ośmiu badanych pograniczach z wykorzystaniem programu NetDraw w celu jak najlepszego ukazania charakteru sieci i znaczenia jej poszczególnych węzłów (np. pokazania tzw. punktów przecięcia, pokazania poszczególnych komponentów). W wizualizacji uwzględniono ponadto wybrane cechy węzłów takie jak stopień węzła, rodzaj instytucji, kraj pochodzenia, liczba projektów, odległość od granicy państwowej.

Przeprowadzona analiza umożliwiła ocenę poszczególnych sieci (przy tym wybrane miary także ich porównanie), wskazanie znaczenia wybranych czynników dla jej ukształtowania oraz identyfikację kluczowych instytucji z punktu widzenia powiązań współpracy transgranicznej.

2. Analiza rozkładu przestrzennego powiązań w ramach współpracy transgranicznej na poszczególnych pograniczach uwzględniająca polskie i zagraniczne instytucje. Pozwoliło to zidentyfikować m.in. główne osie powiązań w wymiarze przestrzennym. Sporządzone mapy powiązań między partnerami projektów

transgranicznych (beneficjentom przypisano współrzędne geograficzne według miejscowości, w której byli oni zlokalizowani) pozwoliły na identyfikację głównych cech kształtowania się sieci współpracy na poszczególnych pograniczach (np. znaczenie czynnika bliskości granicy, bliskości przejść granicznych w przypadku zewnętrznej granicy strefy Schengen, oddziaływania dużych miast, obszarów chronionych, obszarów o dużej atrakcyjności turystycznej, itd.). Umożliwiło to ponadto porównanie badanych pograniczy i określenie głównych różnic w ukształtowanych na ich obszarze powiązaniach w ramach realizowanej współpracy transgranicznej.

Należy podkreślić, iż celem pracy nie było szczegółowe wyjaśnienie przyczyn dużej aktywności poszczególnych instytucji, powodów wyboru danego zakresu tematycznego projektów czy też instytucji partnerskich. Wymagałoby to bardzo obszernych i pogłębionych badań jakościowych prowadzonych z punktu widzenia beneficjentów. Praca miała na celu wskazanie generalnych prawidłowości w rozwoju współpracy transgranicznej na pograniczach Polski oraz wyjaśnienie zjawisk towarzyszących kształtowaniu się sieci współpracy transgranicznej uwzględniających wszystkie postawione hipotezy oraz cele.

Podstawy teoretyczne

Ze względu na wielopłaszczyznowość problematyka granic państwowych, rozwoju pograniczy i współpracy transgranicznej stanowi obszerny przedmiot badań o charakterze interdyscyplinarnym (Brunet-Jailly 2005, Newman 2006, 2010; Jones 2009, Popescu 2012). W naukach geograficznych kwestia granic i kształtowania obszarów przygranicznych jest domeną geografii politycznej (Kałuski 2017; Newman, Paasi 1998) i zarazem jednym z jej podstawowych problemów badawczych (Agnew i in. 2003; Newman 2003a). Natomiast problematyka współpracy transgranicznej i rozwoju obszarów transgranicznych, w tym szczególnie podejście sieciowe, jest relatywnie nowym przedmiotem analiz w zakresie geografii politycznej i badań nad granicami. Z uwagi na naturę granic państwowych i szeroki zakres problemów z nimi związanych są one przedmiotem zainteresowania również innych nauk, m.in.: politycznych, ekonomicznych, socjologicznych, historycznych. Powoduje to wielość i różnorodność definicji i pojęć, a także podejść badawczych.

W pracy przedstawiono podstawowe pojęcia dotyczące badań nad granicami w kontekście obserwowanych na przestrzeni lat zmian ujęć koncepcyjnych i podejść badawczych, w szczególności w obrębie geografii. Na podstawie analizy literatury zidentyfikowano i wskazano najważniejsze aspekty ewolucji badań szeroko pojętej problematyki granic politycznych. Wśród wielorakich punktów widzenia widoczna była przemiana podejścia do granic – od granicy jako linii i jednowymiarowego jej rozumienia (głównie w kontekście granicy jako bariery, granicy jako cechy terytorium państwa) do wielowymiarowości, szerokiego rozumienia granic, badania przepływów i współpracy, aż po pojawiające się współcześnie podejście sieciowe. Należy podkreślić przy tym, iż przy zauważalnej ewolucji studiów nad granicami w badaniach w dalszym ciągu wyraźnie widoczny jest dwoisty charakter granic – jako linii podziału i jako miejsca kontaktu w przestrzeni. Granice oddzielają i równocześnie powodują kontakt dwóch różnych systemów politycznych, społecznych i gospodarczych (Popescu 2012, s. 9; Prescott, Triggs 2008, s. 5). Z jednej strony pozwalają na zamknięcie się przed innymi (*vide* „Twierdza Europa”), są barierą, z drugiej stanowią ‘okno na świat’ umożliwiające kontakt z innymi (Anderson, O’Dowd 1999), są miejscem kreowania powiązań i współpracy; są ujmowane i badane w kontekście linii, ale też strefy (kresy, obszary transgraniczne) i sieci. Ten skomplikowany charakter granic i pograniczy powoduje, iż stanowią trudny, ale zarazem niezmiernie interesujący przedmiot badań.

Na początku lat 90'tych XX w. wydawało się, iż na skutek globalizacji i demokratyzacji granice polityczne tracą na znaczeniu. Można było obserwować procesy zanikania granic, czy też raczej ich dzielącej roli (tzw. *'debordering'*), pojawiło się nawet hasło 'świata bez granic' (*'borderless world'*). Był to moment przełomowy dla problematyki badań granicznych. Już jednak na początku XXI w. znaczenie granic ponownie wzrosło (*'rebordering'*), w tym w częściowo nowej formie (Newman 2006). Jakkolwiek wiele dotychczasowych barier zniknęło wraz z upadkiem 'żelaznej kurtyny', to można było obserwować równocześnie daleko idące wzmocnienie granic (Amilhat-Szary 2007) i pojawianie się nowych barier, jak na przykład ograniczony dostęp do Unii Europejskiej przez jej granicę zewnętrzną (Agnew i in. 2003, s. 1).

W sytuacji obserwowanej dużej intensywności przepływów transgranicznych (ludzi, dóbr, chorób itd.), ale zarazem nowych wyzwań geopolitycznych, zaczęto zwracać zdecydowanie większą uwagę na kwestie bezpieczeństwa. Granice mają umożliwiać dużą mobilność, ale zarazem zapewniać bezpieczeństwo. Taki wymóg powoduje, iż granice stanowią bardzo ważne pole dyskusji we współczesnych debatach. W sytuacji dużej presji migracyjnej między innymi w Europie ta dychotomia jest współcześnie bardzo wyraźna (Kovras, Robins 2016; Vaughan-Williams 2015). Dwoistość charakteru granicy wydaje się jedną z jej istotniejszych, a przy tym trudnych do pogodzenia cech.

Biorąc pod uwagę zmiany pojęcia granicy istotny jest podkreślany przez samych geografów 'ponadprzestrzenny' charakter granic, w efekcie czego nie są one tylko linią, a zjawiskiem społecznym (Newman, Paasi 1998, Newman 2010; Popescu 2012; Van Houtum 2005). Granice bowiem były i są określane przez człowieka, aby pomóc mu organizować życie w wielu jego wymiarach. Towarzyszy temu ich zmienność w czasie i przestrzeni (Martinez 1994, Popescu 2012). Granice mogą mieć głównie naturę symboliczną (np. granice językowe, etniczne). Inne będą z natury głównie terytorialne, fizyczne – jak np. granice państw. Bardzo często jednakże te dwa wymiary występują łącznie, bowiem granice symboliczne mają również wymiar terytorialny, a granice terytorialne posiadają wymiar symboliczny (Agnew i in. 2003).

Jednym z elementów ewolucji roli granic, będącej przedmiotem analizy w mojej pracy, jest także kwestia współpracy transgranicznej. Współpraca transgraniczna pojawiła się bowiem i upowszechniła w głównej mierze jako wspólna strategia przezwycięzania dzielącej funkcji granicy poprzez integrację obszarów przygranicznych na poziomie państwowym, ale szczególnie regionalnym i lokalnym. Wpływa ona na obszary przygraniczne i może prowadzić do formowania regionów transgranicznych rozciągających się po obu stronach granicy, o silnych powiązaniach różnego rodzaju i specyficznych formach funkcjonowania władz lokalnych, mieszkańców, czy też przedsiębiorstw.

W pracy dokonano także określenia ewolucji polskich badań w zakresie analiz granic i pograniczy. Pierwotnie skupiały się one przede wszystkim na kwestii określenia granic Polski, granicy jako cechy terytorium kraju oraz granic etnicznych, językowych i religijnych (Eberhardt 2004, Sobczyński 2008). Rozkwit geografii politycznej (Sobczyński 2008) i wzrost zainteresowania problematyką granic i obszarów przygranicznych nastąpił w latach 90-tych XX w. Było to konsekwencją przemian systemowych w Polsce i na świecie, które wywarły zdecydowany wpływ na modyfikację znaczenia i funkcji granic oraz funkcjonowania obszarów przygranicznych (Heffner 1998). Nastąpiło wtedy znaczne poszerzenie zakresu tematycznego prowadzonych analiz. W początkowym okresie poruszana problematyka dotyczyła głównie teoretycznych zagadnień kształtowania się granic i pograniczy (m.in. Ciok 1990, 2004, Eberhardt 2004; Kałuski 1990; Koter 2015a, 2015b; Rykiel 1990, 1991; Sobczyński 2006). Obserwowane zmiany funkcji granic spowodowały jednoczesne zwiększenie zainteresowania badaniami ich wpływu na kształtowanie się procesów i zjawisk w obszarach przygranicznych (m.in. Ciok 1979, 1996; Heffner 1996, 1998) oraz powiązaniemi transportowymi i

zagadnieniem przenikalności granic (m.in. Komornicki 1999, 2004, 2005; Więckowski i in. 2012). W okresie późniejszym, zgodnie z trendem ogólnoświatowym, pojawiły się opracowania podejmujące problem możliwości rozwoju obszarów przygranicznych w różnych aspektach, np. turystyki (m.in. Kałuski 2007; Więckowski 2010), uwarunkowań geopolitycznych (m.in. Miszczuk 2013b), zagospodarowania przestrzennego (m.in. Ciok 1990, 2004; Węclawowicz i in. 2006), czy problemu ich peryferyjności (m.in. Ciok 1996; Miszczuk 2012, 2013a). Od połowy lat 90-tych zaczęły się rozwijać badania w sferze gospodarczej (m.in. Stryjakiewicz 1996, 1998; Gruchman i in. 2002; Powęska 1995; Werwicki, Powęska 1993). Istotnym aspektem były także analizy struktur przestrzenno-handlowych miast podzielonych (m.in. Kulczyńska 2010; Kulczyńska, Matykowski 2008). Stale obecnym przedmiotem badań są kwestie mniejszości etnicznych i narodowych oraz zróżnicowania etniczno-wyznaniowego oraz społeczno-kulturowego mieszkańców pograniczy (m.in. Barwiński 2004, 2012; Koter 1995; Kowalski 1998; Sobczyński 2006). W związku z coraz większą otwartością granic Polski i rosnącymi możliwościami prowadzenia współpracy przygranicznej (transgranicznej, itp.) nastąpił bardzo dynamiczny rozwój badań w tym zakresie (m.in. Ciok 1990, 2004; Gorzelak i in. 2004; Gorzelak, Krok 2006; Gorzelak, Zawalińska 2013; Krok, Smętkowski 2006; Miszczuk, Kawalko 2005; Miszczuk 2017; Palmowski 2000, 2007, 2008; Stryjakiewicz 1996; Wendt 2003; Węclawowicz i in. 2006; Więckowski 2004, Więckowski i in. 2012). W ostatnich latach zauważalne jest pojawienie się prac uwzględniających podejście sieciowe.

Analiza literatury przedmiotu pozwoliła również na stwierdzenie braku ogólnej, uniwersalnej teorii granic (Newman 2003a, 2003b; Prescott, Triggs 2008), która umożliwiłaby ich holistyczne badanie, uwzględniające różne ich skale przestrzenne i specyficzne podejścia poszczególnych dziedzin nauki. Sytuacja ta wynika z jednej strony z różnorodności tematyki oraz wielości ujęć badawczych, z drugiej strony jest skutkiem zmian uwarunkowań politycznych i społeczno-gospodarczych, które wpływają na percepcję granic i przyjmowane podejścia badawcze. Dodatkowym ważnym elementem jest fakt, iż każda granica państwowa, jak i towarzyszący jej region transgraniczny jest unikalny, co utrudnia realizację kompleksowych ujęć (Anderson, O'Dowd 1999; Prescott, Triggs 2008).

Na podstawie analizy ewolucji badań w zakresie problematyki granic i pograniczy, w tym też współpracy transgranicznej, stwierdzono, iż nadal jest ona ważnym obszarem badawczym, na gruncie którego nieustannie pojawiają się i ścierają nowe teorie, podejścia badawcze, definicje, czy też zakresy badań (Newman, Paasi 1998; Brunet-Jailly 2005; Nicol, Minghi 2005). Szczególnie w czasach obecnych badania granic stawiają nowe wyzwania przed badaczami z uwagi m.in. na dużą dynamikę zmian uwarunkowań geopolitycznych. Wiążą się one z współwystępowaniem silnych procesów integracyjnych i dezintegracyjnych, a wyrazem tych ostatnich są między innymi powstające nowe mury wzdłuż wielu granic na świecie.

Badania pozwoliły również stwierdzić, iż po okresie poszerzania spektrum badawczego problematyki granic i pograniczy oraz odejścia od głównie fizycznego rozumienia granic ku zdecydowanie szerszej perspektywie, po kilku dekadach intensywnego rozwoju nowych pól badawczych i koncepcji, podkreślających łączące funkcje granic, pozytywne aspekty ich oddziaływania na pogranicza, obecnie można zauważyć powrót do bardziej fizyczno-terytorialnego ich postrzegania.

Na podstawie przeprowadzonej analizy literatury zidentyfikowano najważniejsze cechy ewolucji w zakresie badań problematyki granic politycznych (i zjawisk z tym związanych). Wśród różnorodnych podejść badawczych obserwować można charakterystyczną zmianę – od granicy jako linii i jednowymiarowego jej rozumienia (głównie w kontekście granicy jako bariery i cechy terytorium państwa) i badania jej oddziaływania po jednej tylko stronie, do wielowymiarowości i szerokiego rozumienia granic oraz

badania powiązań, przepływów i współpracy, aż po pojawiające się współcześnie podejście sieciowe. Podkreślenia wymaga, iż przy zauważalnej ewolucji studiów nad granicami w dalszym ciągu wyraźnie widoczny jest dwoisty charakter granic – jako linii podziału (głównie w aspekcie terytorium państwa i jego granic) i jako miejsca kontaktu w przestrzeni (przepływów, powiązań oraz sieci ponad i transgranicznych).

Z uwagi na cel pracy w opracowaniu omówiono problematykę analiz sieciowych ze szczególnym uwzględnieniem ujęć sieciowych w badaniach granic i pograniczy.

Jakkolwiek analiza sieci, w tym także analiza sieci społecznych, ma długą tradycję, bogatą literaturę i szereg różnorodnych zastosowań (Borgatti, Halgin 2011; Freeman 2004), to jednak w badaniach pograniczy stanowi względnie nowe podejście badawcze. Ogólnie rzecz biorąc, sieć można uznać za zbiór relacji zachodzących pomiędzy określonymi aktorami (będących węzłami sieci) lub też inaczej, sieć to każdy zbiór obiektów, które są powiązane relacjami (Borgatti, Halgin 2011; Hanneman, Riddle 2005; Batorski 2008). Sieci społeczne są z kolei tworzone przez podmioty społeczne, które są połączone za pośrednictwem dowolnego rodzaju relacji, a ich analiza (SNA) stanowi obecnie bardzo istotny nurt badań sieciowych. Podmiotami tymi mogą być indywidualne lub zbiorowe jednostki społeczne, np. osoby w grupie, działy w obrębie firmy, instytucje czy państwa. Zakres i rodzaj powiązań mogą być bardzo różnorodne, np. ocena jednej jednostki przez inną, transfer środków, stowarzyszenie, zmiana stanu lub miejsca, połączenie fizyczne, stosunki formalne oraz nieformalne, związki biologiczne (Wasserman, Faust 1994).

Zastosowana w pracy analiza sieci społecznych opracowana została z wykorzystaniem teorii społecznych oraz metodologii zaadoptowanej z matematyki, statystyki oraz technik obliczeniowych. Podstawowym wyróżnikiem SNA od innych metod statystycznych jest uwzględnienie informacji na temat relacji między jednostkami obserwacji. Kluczowym założeniem tej metody jest, iż zależność między parą aktorów jest właściwością tej pary, a nie jest cechą poszczególnych jednostek (Wasserman, Faust 1994). W analizach sieci stosowanych jest bardzo wiele wskaźników (Barabasi, Albert 1999; Hanneman, Riddle 2005; Płoszaj 2013). Możliwe są przy tym dwa główne podejścia – makro, dla analiz prowadzonych z punktu widzenia całej sieci (pozwala ocenić jej strukturę, np. spójność, scentralizowanie, występowanie komponentów, klik, itd.) i mikro - dla poszczególnych jej węzłów (do oceny m.in. znaczenia poszczególnych jednostek w sieci). Oba podejścia zostały zastosowane w pracy. Umożliwiło to uchwycenie skomplikowanych i wielopłaszczyznowych relacji między wieloma jednostkami w precyzyjny i mierzalny sposób. Zapewniło także obiektywność analiz oraz ich znaczne pogłębienie (w oparciu o ugruntowane już metody i procedury).

Przeprowadzone analiza literatury pozwoliła wskazać, iż jakkolwiek w geografii badania uwzględniające perspektywę sieciową są względnie rozpowszechnione to jednak w dotychczas realizowanych badaniach naukowych z zakresu badań pograniczy i współpracy transgranicznej były one stosowane bardzo rzadko. W szczególności obserwować można niedostatek badań empirycznych wykorzystujących narzędzia SNA, mimo iż jak wskazują m.in. Olejniczak i in. (2008) analiza sieci jest przydatna w ocenie programów i projektów, których zadaniem jest kształtowanie relacji (np. programy współpracy terytorialnej, regionalne systemy innowacji), w tym szczególnie większych programów, np. Funduszy Strukturalnych UE (Batorski 2008). Narzędzia analizy sieciowej proponują nowe podejście w postrzeganiu natury współpracy, ponieważ wychodzą poza klasyczne zmienne wykorzystywane m.in. w analizie statystycznej i mogą dostarczyć nowych informacji m.in. o strukturze powiązań pomiędzy aktorami sieci (Provan i in. 2005).

Podejście sieciowe z wykorzystaniem SNA do badania wybranych cech transgranicznego transportu publicznego na obszarach pograniczy podejmowali m.in. Durand i Nelles (2012) na obszarze Eurometropolis Lille-Kortrijk-Tournai, Walther i Reitel (2012) w transgranicznym regionie Bazylei, a Dörny i Decoville

(2012) w transgranicznym obszarze Luksemburga. Znaczenie kwestii etnicznych dla tworzenia sieci powiązań transgranicznych firm badała Strihan (2008) na przykładzie pogranicza Walońsko-Flamandzkiego. Badanie skutków polityki współpracy transgranicznej i tworzenia sieci kontaktów między lokalnymi organizacjami pogranicza amerykańsko-meksykańskiego podejmował m.in. Lara-Valencia (2011), a kwestię tworzenia się sieci kontaktów osób zaangażowanych w zinstytucjonalizowane formy współpracy transgranicznej na pograniczu Andalusia-Algarve-Alentejo oraz Południowa Finlandia-Estonia badana była przez González-Gómez i Gualda (2014). Z kolei przy użyciu metody SNA badanie transgranicznych powiązań wśród przedstawicieli euroregionów oraz jednostek je tworzących (m.in. w zakresie zarządzania transgranicznego na szczeblu lokalnym) wzdłuż granic Węgry-Słowacja i Szwecja-Norwegia oraz Austrii i Niemiec prowadzili Svensson (2013) i Svensson i Nordlund (2015). Podejście sieciowe było także stosowane do analiz i modelowania sieci nielegalnego przemytu narkotyków na przykładzie pogranicza Meksyk-USA (Medel i in. 2015) oraz badania kształtowania się transgranicznych sieci terrorystycznych na przykładzie pogranicza USA i Kanady (Leuprecht i in. 2013). Bardzo niewiele ujęć sieciowych dotyczyło realizacji programów współpracy transgranicznej na obszarach pograniczy. Przykładem takiego badania jest analiza sieci współpracy transgranicznej na obszarze województwa podkarpackiego i obwodu lwowskiego (obejmująca 350 węzłów) w oparciu o badanie ankietowe przeprowadzona przez Płoszaja (2014).

Z uwagi na specyfikę współpracy transgranicznej charakter powiązań między jednostkami z sąsiednich krajów wydaje się mieć kluczowe znaczenie dla jej rozwoju, przy czym kształtowanie i rozwój tych powiązań stanowi istotny cel programów wspierających współpracę. Stąd do jej badania można z powodzeniem zastosować także podejście sieciowe oparte o SNA. Analiza sieci społecznych umożliwia wykorzystanie wielu wskaźników pozwalających na dokładną identyfikację charakteru powiązań sieciowych. Pozwala przy tym w szczególności na zbadanie powiązań między relacjami a atrybutami jednostek (węzłów sieci). W konsekwencji umożliwia zatem dokonanie kompleksowego przedstawienia i wyjaśnienia powiązań transgranicznych, które ze względu na swój stopień złożoności stanowią istotne wyzwanie badawcze.

Wyniki badań

W toku realizacji celów pracy weryfikacji podlegały postawione na wstępie hipotezy badawcze, co pozwoliło na sformułowanie najważniejszych wniosków, w tym określenie dwóch modeli sieci współpracy transgranicznej oraz czterech modeli współpracy transgranicznej uwzględniających aspekt przestrzenny.

Na podstawie uzyskanych wyników badań potwierdzono hipotezę mówiącą, iż sieci współpracy na pograniczach Polski są słabo rozwinięte, a jednostek o wysokim stopniu centralności, które mogłyby stanowić główne ogniwa rozwoju współpracy jest relatywnie niewiele. W głównej mierze było to konsekwencją dwóch zjawisk:

- występowania dużej liczby instytucji, które zaangażowane były tylko w jeden projekt we współpracy z jednym partnerem zagranicznym; stwierdzono ponadto, iż duże zainteresowanie współpracą i w konsekwencji duża liczba jednostek realizujących projekty wpływała paradoksalnie na obniżenie gęstości sieci (jak np. w przypadku pogranicza polsko-czeskiego), a ograniczona liczba jednostek i występowanie instytucji dominujących współpracę na pograniczu (odznaczających się licznymi projektami i relacjami) przyczyniała się czasami do podwyższenia poziomu miar gęstości sieci (jak np. na pograniczu polsko-rosyjsko-litewskim);

- występowania sytuacji, w której instytucje brała udział w wielu (kilku lub nawet kilkunastu) projektach, ale zawsze w tym samym konsorcjum projektowym. Miało to pozytywny wpływ na liczbę projektów, ale nie sprzyjało usieciowieniu współpracy.

Wskazuje to, iż jak dotychczas instytucje z pograniczy większą wagę przypisywały do intensyfikacji relacji ze swoimi dotychczasowymi partnerami, a nie na nawiązywaniu nowych powiązań. Priorytetem było odniesienie sukcesu w procedurze naboru projektów, a było to w znacznej mierze łatwiejsze z doświadczonymi, zaufanymi partnerami i w trwałych konsorcjach, szczególnie z organizacyjnego punktu widzenia. Realizacja działań w konsorcjach o wielu partnerach jest dużo trudniejsza, szczególnie współpraca organizacji z różnych krajów napotyka na szereg dodatkowych problemów natury np. prawnej, administracyjnej, finansowej (wynikających z m.in. odmiennych przepisów prawnych, struktur administracyjno-terytorialnych, kultury organizacyjnej).

Przeprowadzone badania pozwoliły stwierdzić, iż w przypadku sieci współpracy transgranicznej na pograniczach Polski na podwyższenie poziomu gęstości miała wpływ niska liczba zaangażowanych instytucji, występowanie jednostek koncentrujących liczne działania i tworzenie licznych konsorcjów projektowych.

Opisany w pracy potęgowy rozkład miary stopnia węzłów³ w sieciach współpracy na pograniczach w Polsce jest bardzo częsty w rzeczywistych sieciach (Barabasi, Albert 1999), potwierdza zatem prawidłowości powiązań sieciowych stwierdzone dla innych zjawisk. Najważniejszą konsekwencją jest reguła preferencyjnego dołączania krawędzi (Fronczak, Fronczak 2009), która powoduje silny wzrost znaczenia jednostek stanowiących swoiste 'hub'y na pograniczu, ponieważ to od nich zależy aktywizacja nowych instytucji i ich włączanie do sieci. Dzieje się tak nawet w wypadku, gdy nowe instytucje przyłączają się do sieci poprzez jednostki sobie znane i nie będące 'hub'-ami – w sposób pośredni i tak wzmacniają one znaczenie jednostek najważniejszych. Reguła ta wskazuje na bardzo dużą rolę instytucji już intensywnie zaangażowanych we współpracę.

W sieciach złożonych często obserwować można moduły (bloki), tj. gęsto połączone grupy węzłów w sieciach o mniejszej gęstości połączeń (Fronczak, Fronczak 2009). Badania pozwoliły stwierdzić, iż sieci na pograniczach w pewnej mierze naśladują realistyczny model sieci blokowej, w której jest niska gęstość, występują bloki o różnych wielkościach i potęgowy rozkład stopnia węzłów.

Występowanie jednostek kluczowych jest niezwykle istotne z punktu widzenia funkcjonowania całej sieci, bez ich aktywności uległaby ona daleko idącej dezintegracji. Wyniki pracy wskazują, iż mimo liczebnej przewagi sektora administracji publicznej wśród instytucji budujących sieci współpracy transgranicznej, bardzo ważna była aktywność jednostek również spoza tego sektora (np. uniwersytety, instytucje otoczenia biznesu, instytucje kultury). Występowały one bowiem wśród jednostek o istotnym znaczeniu w sieci (z uwagi na miary centralizacji), a także często zajmowały pozycję tzw. punktu przecięcia w głównych komponentach sieci (a ich powiązania tworzyły tzw. „mosty”), stanowiąc bardzo ważne węzły z punktu widzenia spójności sieci, a przez to integracji współpracy na obszarze pogranicza.

Przeprowadzone badania nie potwierdziły jednoznacznie hipotezy określającej, iż instytucje realizujące największą liczbę projektów transgranicznych stanowią równocześnie kluczowe węzły sieci współpracy transgranicznej na pograniczu (określone na podstawie miar sieciowych). W większości przypadków instytucje zaangażowane w największą liczbę projektów zostały wprawdzie zidentyfikowane jako najważniejsze węzły sieci współpracy transgranicznej, jednakże relatywnie częste były przypadki, iż jednostki

³ tj. sytuacja, w której duża liczba węzłów/instytucji posiadała jedno/dwa powiązania, mniejsza ich liczba miała po kilka relacji, a wysokim wskaźnikiem stopnia cechowała się nieliczna grupa węzłów;

realizujące największą liczbę przedsięwzięć nie stanowiły istotnych instytucji z punktu widzenia kształtowania sieci powiązań, a ważnej pozycji jednostki według miar centralności węzła nie zawsze towarzyszyła duża liczba projektów. Związek dużej liczby projektów i wysokiej miary stopnia był obserwowany tylko w sytuacji, gdy przedsięwzięcia były realizowane z różnymi jednostkami partnerskimi i w licznych konsorcjach. Z kolei, gdy duża liczba projektów była wynikiem współpracy z tym samym partnerem, zależność ta nie występowała. Podobnie wysoki wskaźnik stopnia instytucji nie w każdej sytuacji świadczy o jej szczególnej roli w sieci, gdyż może wynikać z realizacji tylko jednego projektu, ale w bardzo licznych konsorcjach.

Stąd bardzo ważnym wnioskiem z badań jest stwierdzenie, iż do trafnej identyfikacji kluczowych jednostek sieci współpracy konieczne jest uwzględnianie jednocześnie kilku wskaźników centralności, liczby projektów, ale także co niezwykle istotne, pozycji w sieci (na podstawie wizualizacji). Dopiero połączenie wniosków z analizy tych wszystkich elementów pozwoli wskazać na kluczowe instytucje z punktu widzenia kształtowania sieci współpracy transgranicznej na obszarach pogranicza.

Praca pozwoliła na identyfikację jednostek kluczowych w poszczególnych sieciach współpracy transgranicznej. Wśród nich reprezentowane były wszystkie państwa, korzystne również było występowanie różnych rodzajów instytucji, przy jednakże występującej przewadze jednostek samorządowych. W ujęciu całościowym najważniejsze instytucje z punktu widzenia liczby projektów w większości pochodziły z pogranicza południowego i zachodniego, reprezentowały głównie sferę samorządu terytorialnego i były w większości zlokalizowane bezpośrednio przy granicy państwowej. Natomiast instytucje o najwyższych miarach stopnia na pograniczach wzdłuż granic wewnętrznych UE to przede wszystkim samorządy lokalne w większości leżące bezpośrednio przy granicy, a wzdłuż zewnętrznych - administracja centralna i uniwersytety (czynnik bliskości kraju sąsiedniego nie miał istotnego znaczenia). W skali całej badanej populacji powiązań miał Obwód Kaliningradzki (27), który zdecydowanie dominował na pograniczu polsko-rosyjsko-litewskim; wskaźnikiem stopnia powyżej 20 wyróżniały się: Zgorzelec, gmina Radków, Brzeskie Obwodowe Biuro Ministerstwa Sytuacji Kryzysowych Białorusi oraz Uniwersytet im. I. Kanta w Kaliningradzie.

Analiza potwierdziła hipotezę wskazującą, iż czynnik odległości od granicy państwowej ma wpływ na kształtowanie struktur współpracy transgranicznej. Bliskość granicy przyczyniała się do większej aktywności podmiotów we współpracy i oddziaływała na ich rolę w sieci współpracy transgranicznej. Instytucje pochodzące z obszaru do 10 km od granicy państwowej na większości pograniczy przeważały liczebnie, generowały także więcej powiązań, a wskaźniki gęstości w tej subgrupie były większe niż w całej sieci. Przy tym trzeba uwzględnić fakt, iż nie zawsze przekładało się to na większą gęstość całej sieci. Pewnym paradoksem było to, iż na pograniczach, na których obserwowano zwiększoną koncentrację jednostek przy granicy (np. pogranicze polsko-czeskie), gęstość całej sieci była relatywnie niższa niż na pozostałych pograniczach, gdzie czynnik ten nie odgrywał istotnej roli (np. pogranicze polsko-rosyjsko-litewskie). W głównej mierze wynikało to z bardzo dużego zainteresowania podmiotów współpracą i mobilizującym oddziaływaniem położenia tuż przy granicy, co przekładało się na dużą liczbę zaangażowanych instytucji, jednakże słabo ze sobą wewnętrznie powiązanych (co w konsekwencji obniżało wskaźniki gęstości sieci).

Na podstawie analizy przestrzennego rozkładu powiązań w ramach projektów współpracy wskazano, iż instytucje z obszarów blisko granicy z reguły miały powiązania z jednostkami położonymi także blisko granicy po jej drugiej stronie. Wskazuje to, iż dla jednostek bezpośrednio sąsiadujących z instytucjami kraju sąsiedniego, ich fizyczna bliskość stanowi ważną przesłankę do nawiązywania współpracy i realizacji wspólnych przedsięwzięć. W przypadku jednostek zlokalizowanych daleko od granicy powiązania były

kreowane zarówno z instytucjami zlokalizowanymi blisko, jak i daleko od granicy, czynnik lokalizacyjny nie odgrywał istotnej roli, decydujące były inne przesłanki współpracy. Czynnik granicy w zasadniczy sposób wpływał na aktywność instytucji pod względem realizowanej liczby projektów - była ona największa w grupie instytucji zlokalizowanych w bezpośredniej bliskości granicy państwowej. Wpływał też pozytywnie na pozycję instytucji według miar centralności węzłów w sieci.

Praca pozwoliła stwierdzić, iż w wymiarze ogólnym bliskość granicy działała mobilizująco na aktywność instytucji (ich liczbę oraz skalę współpracy z partnerami), jednakże koncentracja instytucji zaangażowanych we współpracę przy granicy nie musiała przekładać się na większą gęstość sieci. Należy przy tym podkreślić, iż oddziaływanie granicy było uzależnione od jej charakteru. Zasadnicze różnice widoczne były pomiędzy pograniczami przedzielonymi wewnętrzną granicą UE i strefy Schengen a przedzielonymi granicą zewnętrzną. W tym pierwszym przypadku bliskość kraju sąsiedniego wpływała na większą liczbę jednostek współpracujących, ich wielokrotny udział w programie oraz pozycję w sieci. Natomiast czynnik ten nie odgrywał ważnej roli w przypadku istnienia sformalizowanej granicy strefy Schengen.

Wyniki badań wskazują także na prawdziwość hipotezy mówiącej, iż poziom rozwoju powiązań sieciowych oraz charakter współpracy jest warunkowany rodzajem granicy i cechami pogranicza. Charakter granicy zarówno ze względu na jej uwarunkowania przyrodnicze (szczególnie rzeczny lub wysokogórski przebieg), jak i jej formalizację (głównie w efekcie pełnienia roli zewnętrznej granicy UE i strefy Schengen), uwarunkowania krajowe (m.in.: centralizacja administracji publicznej, ustrój terytorialny, rola sektora pozarządowego) oraz lokalne (m.in. uwarunkowania przyrodnicze, gęstość sieci osadniczej, dostępność transportową) wpływał w bezpośredni i pośredni sposób na:

- strukturę rodzajową oraz liczebność instytucji – przejawiało się to m.in.: większym znaczeniem instytucji finansowanych z budżetu centralnego w krajach spoza UE, a instytucji sektora pozarządowego na pograniczu zachodnim, największą dominacją sfery samorządowej na pograniczu południowym, większą liczbą aktywnych jednostek we współpracy i ich rozproszeniem na pograniczu południowym i zachodnim;

- strukturę tematyczną projektów – np. brak silnych barier sprzyjał realizacji projektów wymagających udziału mieszkańców/turystów (np. na pograniczu południowym), a bariery przepływu ludzi tego typu przedsięwzięcia ograniczały (np. na wschodnim i północnym);

- rozmieszczenie przestrzenne instytucji i powiązań w ramach projektów – element ten wiąże się z oddziaływaniem czynnika bliskości granicy omówionym odnośnie poprzedniej hipotezy; wpływ mają także inne cechy granicy związane z uwarunkowaniami przyrodniczymi i wynikającymi z nich m.in. obszarami chronionymi czy też układem transportowym;

- cechy sieci – większa dostępność obszaru pogranicza po drugiej stronie granicy stanowiącej relatywnie słabą barierę wpływała w głównej mierze na aktywizację instytucji i liczniejsze zaangażowanie we współpracę, co w konsekwencji w znacznym stopniu przyczyniało się do obniżenia wskaźnika gęstości sieci na danym pograniczu. Jednocześnie powodowało to, iż instytucje kluczowe dla sieci zlokalizowane były w pobliżu granicy państwowej. Nie występowała także tak silna koncentracja współpracy w jednej/kilku jednostkach (m.in. pogranicze polsko-czeskie odznaczało się najniższą gęstością, co było paradoksalnie konsekwencją dużej popularności współpracy na tym obszarze, pogranicze polsko-rosyjsko-litewskie wyróżniało się pod względem gęstości sieci powiązań, do czego przyczyniła się m.in. niska liczba instytucji zaangażowanych w projekty transgraniczne oraz występowanie silnych jednostek koncentrujących liczne działania i powiązania na tym obszarze).

Analiza potwierdziła częściową tylko prawdziwość hipotezy mówiącej, iż podobieństwo partnerów sprzyja nawiązywaniu współpracy, przez co dominują projekty współpracy realizowane przez partnerów o tym samym rodzaju, a efektem tego jest wysoki poziom homofilii sieci. Jakkolwiek w przypadku niektórych rodzajów instytucji wyraźnie widoczna była tendencja do powiązań z jednostkami tego samego rodzaju, a gęstość powiązań w tak wydzielonych podgrupach była większa niż dla całej sieci (instytucje sfery nauki, ochrony zdrowia, bezpieczeństwa publicznego, co wynikało głównie ze specyfiki działalności tych jednostek i realizowanych przez nie wspólnych projektów), to jednak w szeregu jednostkach takich preferencji nie obserwowano. W pracy wskazano, iż na poziom gęstości bardzo istotny wpływ miała liczebność wydzielonych subgrup (ograniczona liczba węzłów o określonych cechach sprzyjała większej gęstości w danej podgrupie). Stąd m.in. z uwagi na liczebną dominację jednostek terytorialnych w odniesieniu do nich takich prawidłowości nie stwierdzono.

Wyniki analiz nie pozwalają w jednoznaczny sposób potwierdzić hipotezy zakładającej występowanie koncentracji tematycznej projektów współpracy, nie stwierdzono bowiem wyraźnej dominacji wybranych grup projektów. Przyczyniło się do tego występowanie bardzo wielu kategorii tematycznych, z których większość występowała jedynie sporadycznie. Kilkunastoprocentowy udział osiągnęły projekty z zakresu wsparcia usług turystycznych (m.in. z uwagi na atrakcyjność turystyczną oraz towarzyszące jej potrzeby w zakresie zagospodarowania turystycznego obszarów pograniczy). Dużą popularnością cieszyły się również różnorodne projekty z zakresu infrastruktury społecznej. Przyczyniła się do tego m.in. duża aktywność samorządów lokalnych i ich zainteresowanie tego rodzaju działaniami i istniejące istotne potrzeby w tym zakresie (pogranicza z reguły odznaczały się niższym poziomem zainwestowania w porównaniu do reszty obszaru kraju). Ogólnie odnotowano wyraźne preferowanie przedsięwzięć infrastrukturalnych.

Z kolei zdecydowanie potwierdziła się hipoteza wskazująca na występowanie koncentracji rodzajowej instytucji realizujących projekty współpracy transgranicznej z uwagi na dominację jednostek administracji publicznej, w tym pod względem liczbowym, zdecydowaną przewagę miały samorzady lokalne. Wyraźna przewaga z jednej strony świadczyła o ich dużej aktywności w rozwoju współpracy transgranicznej, z drugiej jednak była wyrazem słabości pozostałych typów instytucji. Wynikać to może z trudności organizacyjnych związanych z realizacją projektów w ramach EWT i EISP (Kozak i in. 2012), co ogranicza możliwość udziału instytucji małych pod względem organizacyjnym i słabych pod względem finansowym, szczególnie np. stowarzyszeń, szkół, instytucji kultury. W przypadku, gdy instytucje innych rodzajów były w danym kraju stosunkowo silne, dominacja ta nie była tak wyraźna (np. większy udział jednostek pozarządowych wśród instytucji niemieckich, a instytucji związanych z sektorem rządowym wśród instytucji białoruskich). Na podstawie wyników badań stwierdzono występowanie elastyczności polskich instytucji i ich możliwości dostosowania się do uwarunkowań istniejących w kraju sąsiednim. Świadczy o tym fakt, iż struktura polskich beneficjentów na badanych pograniczach była zróżnicowana, na co miał wpływ m.in. poziom aktywności określonych rodzajów instytucji po drugiej stronie granicy (np. większe zaangażowanie NGO wśród instytucji niemieckich wpływało na aktywizację tego rodzaju jednostek po polskiej stronie, a brak powiatów wśród jednostek słowackich powodował, iż po polskiej stronie pogranicza również ich udział był sporadyczny).

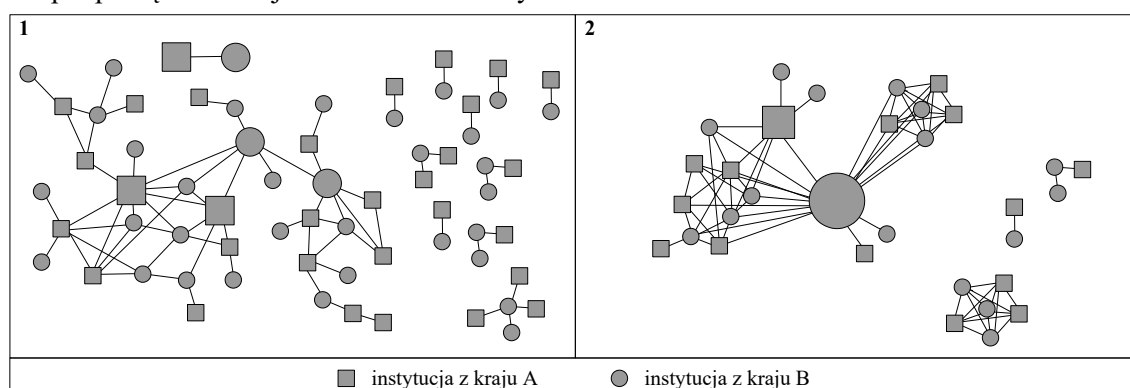
Hipoteza o występowaniu koncentracji przestrzennej instytucji zaangażowanych we współpracę transgraniczną na pograniczach Polski nie potwierdziła się w sposób jednoznaczny. W rozkładzie przestrzennym instytucji na pograniczu południowym i zachodnim widoczne było znaczenie bliskości granicy państwowej i skupianie się części jednostek w jej pobliżu, ale i bardzo duże rozproszenie przestrzenne pozostałych z nich. Pewną koncentrację obserwowano na pograniczu północnym i północno-wschodnim z

uwagi na bardzo istotną rolę największych ośrodków miejskich w generowaniu działań transgranicznych. Jakkolwiek w rozkładzie przestrzennym powiązań między parterami wspólnych projektów stwierdzono występowanie osi o zwiększonej liczbie i intensywności połączeń, to jednak nie można mówić o występowaniu wyraźnej ich przestrzennej koncentracji. W pracy wskazano przy tym, iż obszary miejskie stanowiły bardzo ważne ogniwa współpracy, a szczególną rolę odgrywały miasta podzielone na granicy polsko-niemieckiej i polsko-czeskiej.

Również częściowo tylko potwierdziła się hipoteza mówiąca, iż w kolejnych okresach realizacji programów współpracy transgranicznej UE (2004-2006 oraz 2007-2013) obserwować można zmiany w strukturze tematycznej przedsięwzięć, czemu jednocześnie towarzyszy powtarzalność struktur beneficjentów programów. W strukturze beneficjentów utrzymywała się zasadnicza dominacja instytucji administracji publicznej (w tym szczególnie szczebla lokalnego). Z kolei pod względem zakresu tematycznego działań transgranicznych nie stwierdzono radykalnych zmian. Spadło znaczenie inwestycji w infrastrukturę drogową (zgodnie z założeniami programowymi), ale m.in. towarzyszył temu wzrost roli projektów dotyczących infrastruktury społecznej. Nie obserwowano większego znaczenia działań w zakresie wsparcia przedsiębiorczości czy też rozwoju kapitału ludzkiego, pomimo presji na ich wsparcie widoczne w dokumentach programowych (co może wynikać m.in. z relatywnej trudności w realizacji tego typu działań, braku zainteresowania potencjalnych beneficjentów). Mniej natomiast było projektów o nie inwestycyjnym charakterze (przy czym mogło to wynikać z faktu, iż często towarzyszyły one działaniom infrastrukturalnym).

Biorąc pod uwagę wyniki przeprowadzonych analiz sieciowych dotyczących powiązań instytucji zaangażowanych we współpracę transgraniczną na poszczególnych pograniczach w pracy wskazano na występowanie dwóch zasadniczych modeli kształtowania się sieci (Ryc. 1). W pierwszym **modelu sieci egalitarnej** można obserwować bardzo liczną grupę instytucji biorących udział w projektach transgranicznych, natomiast często jest to udział tylko jednorazowy, a szereg powiązań ogranicza się do pojedynczych relacji. Stąd cechami charakterystycznymi takiego modelu jest duże nasycenie pogranicza instytucjami aktywnymi we współpracy transgranicznej (w wymiarze sieciowym wiele węzłów i krawędzi), której towarzyszy niska gęstość sieci. Model drugi, **sieci elitarniej**, cechuje się wyraźnie mniejszą liczebnością instytucji biorących udział w projektach transgranicznych, czemu towarzyszy jednakże mocno ograniczone występowanie izolowanych par jednostek powiązanych tylko ze sobą. Jego główną cechą jest występowanie instytucji wyraźnie dominujących we współpracy na pograniczu (tzw. 'hub'-y). W efekcie skutkuje to relatywnie wyższą gęstością sieci (przy mniejszej liczbie węzłów i krawędzi). Oczywiście szereg realnych układów zidentyfikowanych na pograniczach przybierać może charakter pośredni, łączący częściowo oba schematy. Jednakże zidentyfikowanie na pograniczu elementów rozwoju sieci typowej dla określonego modelu skutkować powinno stosowaniem odmiennych działań w zakresie stosowanych instrumentów rozwoju współpracy. Każdy z opisanych modeli wiąże się bowiem z występowaniem szeregu określonych i odmiennych cech współpracy. W przypadku sieci egalitarnej korzystne cechy to np. wielość i różnorodność instytucji współpracy, elastyczność organizacyjna, lepsze dostosowanie struktury projektów do lokalnych potrzeb, łatwość wejścia do sieci współpracy. Natomiast wśród negatywnych można wskazać np. efemeryczność struktur współpracy i brak w niej dominanty, niską gęstość sieci i trudniejszy przepływ informacji, rozproszony tematycznie charakter działań (zagrożenie brakiem efektu synergii). Natomiast w przypadku sieci o charakterze elitarnym do korzystnych cech zaliczyć można np. stabilność sieci, większe prawdopodobieństwo realizacji projektów o lepszej jakości, łatwość identyfikacji instytucji kluczowych dla

współpracy, łatwiejszy przepływ informacji w sieci; negatywne cechy w tym modelu to np. ograniczona liczba instytucji współpracy i ich rodzajów, trudność wejścia do sieci dla nowych instytucji, rozbudowa sieci powiększająca dominację kluczowych węzłów (mechanizm samonapędzającej się elitarności), struktura projektów podporządkowana jednostkom kluczowym.

Ryc. 1. Modele sieci współpracy transgranicznej na pograniczach (1 - sieć niescentralizowana; 2 - sieć scentralizowana).
Źródło: opracowanie własne.

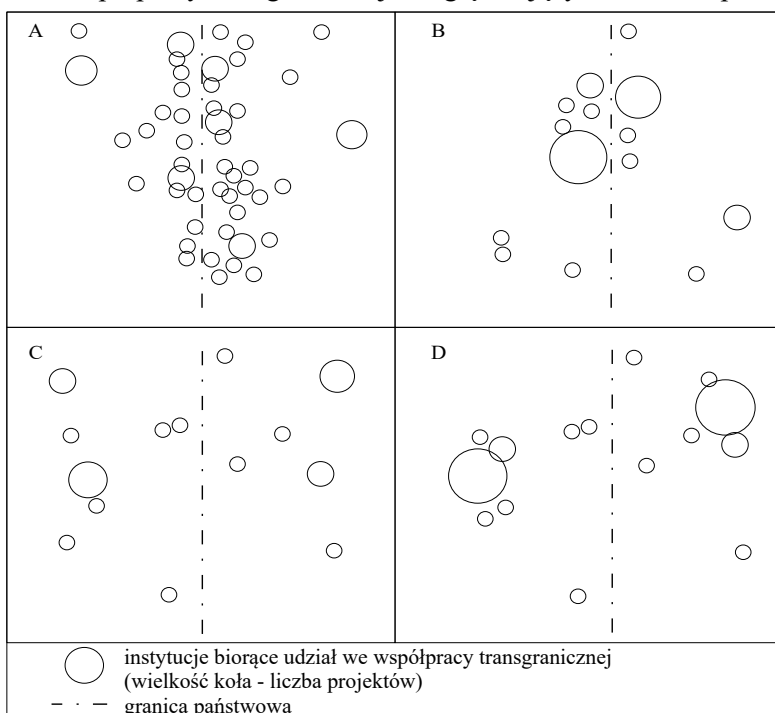
Efektom pracy było sformułowanie istotnego, z punktu widzenia kształtowania współpracy na pograniczu, pytania. Czy z punktu widzenia rozwoju współpracy korzystniejsze jest występowanie jednej, bądź kilku głównych instytucji dominujących (posiadających liczne powiązania i projekty) i niewielkiej liczby pozostałych instytucji współpracy, o niskiej aktywności, co z reguły przekłada się na większą gęstość sieci? Czy też jednak korzystniejszą sytuacją jest występowanie dużej liczby instytucji, bez wyraźnych podmiotów dominujących, znacznej liczby współpracujących ze sobą izolowanych par, co daje duże natężenie współpracy, ale też w efekcie skutkuje niską gęstością sieci? Ewentualnie jakie warunki brzegowe powinny być spełnione, aby pogodzić dużą liczbę współpracujących jednostek z wysoką gęstością sieci.

Na podstawie wyników zawartych w pracy wskazano na występowanie dwóch przeciwstawnych modeli: elitarna sieć **scentralizowana** *versus* egalitarna sieć **niescentralizowana**. Przy czym obrazują one skrajne warianty kształtowania sieci na polskich pograniczach, możliwych jest bowiem wiele innych, pośrednich sposobów jej funkcjonowania. Do wariantu sieci rozproszonej w największym stopniu nawiązuje sieć współpracy na pograniczu polsko-czeskim, natomiast wariant scentralizowany obserwować możemy na pograniczu polsko-litewskim i polsko-rosyjsko-litewskim. Stwierdzono przy tym, iż na pograniczach Polski współcześnie nie występuje sytuacja, którą można by opisać kolejnym modelem obrazującym sieć o dużej liczebności instytucji, z występującymi relatywnie licznymi instytucjami kluczowymi, ale bez wyraźnych jednostek dominujących oraz o wysokiej gęstości (dzięki licznym powiązaniom między nimi). Model taki byłby najbardziej pożądanym z punktu widzenia rozwoju współpracy transgranicznej i integracji pogranicza.

Do dokonania całościowej i obiektywnej oceny sytuacji pod względem kształtowania się współpracy na poszczególnych pograniczach istotne jest także uwzględnienie rozmieszczenia przestrzennego instytucji oraz powiązań między nimi.

W pracy stwierdzono, iż charakter samej granicy państwowej oraz uwarunkowania występujące w krajach po jej drugiej stronie przyczyniają się do występowania różnic w kształtowaniu sieci współpracy na pograniczach Polski. W ujęciu ogólnym można bowiem obserwować pewne specyficzne cechy je różnicujące. Można mówić o swoistej opozycji: **rozproszenie** *versus* **koncentracja** oraz **duże nasycenie bezpośrednio przy granicy** *versus* **niskie nasycenie bezpośrednio przy granicy**. Połączenie tych dwóch czynników

(bliskość granicy i rozkład przestrzenny instytucji zaangażowanych w działania transgraniczne) umożliwiło określenie czterech modeli współpracy transgranicznej uwzględniających kontekst przestrzenny (Ryc. 2).

Ryc. 2. Modele współpracy transgranicznej ze względu na położenie instytucji względem granicy państwowej (A – rozproszona bliskość; B – skoncentrowana bliskość; C – rozproszone oddalenie; D – skoncentrowane oddalenie).
Źródła: opracowanie własne.

W pierwszym przypadku na pograniczu występuje duże rozproszenie instytucji biorących udział w projektach, a zarazem obserwujemy większe nasycenie współpracą bezpośrednio przy granicy państwowej – więcej jest aktywnych instytucji, realizują one więcej projektów, przy tym w znacznej części mniejszych pod względem finansowym, ale obejmujących większą część obszaru pogranicza działaniami współpracy (Ryc. 2a). Taki model współpracy obserwować można na większości pograniczy wzdłuż granic wewnętrznych UE, przede wszystkim na pograniczu polsko-czeskim, w nieco mniejszym stopniu na pograniczu polsko-słowackim i polsko-niemieckim. Charakterystyczne jest, iż w modelu tym obserwować można co prawda znaczną dekoncentrację instytucji, ale zarazem duże nasycenie nimi występujące przede wszystkim w obszarze bezpośrednio w pobliżu granicy państwowej. W modelu drugim również występuje przewaga instytucji biorących udział we współpracy w pobliżu granicy państwowej, ale są one w większym stopniu skoncentrowane w kilku miejscowościach i brak jest dużego nasycenia nimi obszaru pogranicza (Ryc. 2b). Ten model ma zastosowanie w największym stopniu do pogranicza polsko-litewskiego. Dwa kolejne modele współpracy dotyczą sytuacji, w której na zaangażowanie instytucji w projekty transgraniczne czynnik bliskości granicy państwowej ma wpływ bardzo niewielki lub wręcz żaden. Stąd instytucje realizujące współpracę albo są rozproszone na całym obszarze pogranicza (Ryc. 2c) albo charakteryzują się koncentracją w kilku wybranych jego rejonach (głównie największych ośrodkach miejskich) (Ryc. 2d). Modele te mają zastosowanie do współpracy na pograniczach przedzielonych granicą zewnętrzną UE. Na tego rodzaju pograniczach występuje mniej aktywnych instytucji, realizują one mniej projektów, ale większych pod względem finansowym. Można obserwować przy tym bądź skupianie się współpracy w wybranych obszarach (głównie ośrodkach miejskich zlokalizowanych daleko od granicy państwowej) oraz dominację kilku instytucji, bądź znaczne jej rozproszenie (z obserwowaną jednakże przewagą miast). W przypadku polskich pograniczy model skoncentrowany z dala od granicy ma zastosowanie do pogranicza polsko-rosyjsko-

litewskiego. Natomiast model rozproszony współpracy bez nasycenia przy granicy państwowej w głównej mierze dotyczy pogranicza polsko-białorusko-ukraińskiego.

W modelach współpracy „rozproszonej” konsekwencją jej cech jest niska gęstość sieci, a modele współpracy „skoncentrowanej” sprzyjają większej jej gęstości. Natomiast, co niezwykle istotne, w przypadku pierwszego modelu, charakteryzującego się dużym nasyceniem współpracą, w sytuacji występowania korzystnych uwarunkowań możliwy jest dalszy jej rozwój i przejście z etapu początkowego do kolejnego w wyniku postępującego wzrostu liczby powiązań między licznymi i aktywnymi instytucjami. W efekcie mogłoby się to przełożyć na zdecydowany wzrost gęstości sieci. Taka sytuacja byłaby najkorzystniejsza z punktu widzenia integracji pogranicza – występowanie dużej liczby instytucji zaangażowanych we współpracę, silnie ze sobą powiązanych i obejmujących swoimi działaniami znaczną część pogranicza, szczególnie w obszarze bezpośrednio przy granicy, przyczyniając się do ograniczania jej dzielącej roli. Taki model współpracy „powszechnej” sprzyjałby zatem większej integracji pogranicza. W modelach współpracy „skoncentrowanej” w celu zwiększenia pozytywnego oddziaływania współpracy transgranicznej na obszarze pogranicza pożądane byłoby aktywizowanie nowych instytucji i włączanie ich do sieci współpracy. Przy czym należy mieć na uwadze, iż może być to utrudnione z uwagi na przeszkody formalno-prawne dla ich działalności oraz bariery finansowe.

Wyniki przeprowadzonych badań wskazują na potrzebę zwiększania zarówno liczby instytucji zaangażowanych w sieci współpracy transgranicznej (szczególnie na pograniczu wschodnim i północnym), ich zróżnicowania pod względem rodzajowym (szczególnie na pograniczu południowym), jak i intensywności powiązań między nimi (na wszystkich pograniczach). Stąd jednym z najważniejszych problemów rozwoju współpracy powinna być aktywizacja nowych instytucji w dwóch zasadniczych aspektach:

– działań na rzecz różnorodności instytucji ze względu na ich typ oraz zakres tematyczny funkcjonowania. Szczególnym wyzwaniem jest aktywizacja instytucji sektora prywatnego. Dominacja współpracy przez jednostkach samorządu terytorialnego niesie zagrożenie zbytniego sformalizowania i oderwania od rzeczywistych potrzeb mieszkańców/firm/stowarzyszeń pogranicza. Nacisk na różnorodność i liczebność konsorcjów projektowych sprzyjałby wzrostowi intensywności powiązań. Pozwoliłoby to na aktywizację społeczności lokalnych oraz zmniejszenie dominacji władz regionalnych i lokalnych;

– działań na rzecz aktywizacji instytucji z obszarów do tej pory słabo zaangażowanych we współpracę; w części wspólnych dla wszystkich pograniczy, ale także dostosowanych do zróżnicowanych uwarunkowań występujących na poszczególnych pograniczach Polski.

Praca pozwoliła na identyfikację zjawiska kształtowania się grupy jednostek specjalizujących się w realizacji projektów współpracy, stanowiących kluczowe węzły sieci powiązań w obszarze pogranicza. W oparciu o nie można rozwijać współpracę angażującą większą liczbę instytucji. Należy wykorzystać ich aktywność oraz wykształcone już powiązania do zwiększania usieciowienia na pograniczu poprzez mobilizację innych instytucji i rozwój powiązań.

Podsumowanie

Przeprowadzone badania pokazały, iż sieci współpracy transgranicznej ukształtowane w ramach programów UE stanowią niezwykle istotny element całokształtu relacji na pograniczach Polski. Działania prowadzone w ich ramach tworzą główną część współpracy transgranicznej o sformalizowanym charakterze. Stanowią przy tym często fundament, na bazie którego rozwijają się kolejne relacje i realizowane są inne przedsięwzięcia o transgranicznym wymiarze. Jakkolwiek sieci współpracy charakteryzowały się niskim

poziomem gęstości, to jednak z uwagi na liczbę zaangażowanych instytucji oraz zakres realizowanych przez nie przedsięwzięć można stwierdzić, iż w badanym okresie odgrywały one istotną rolę w kształtowaniu obszaru pogranicza w Polsce. Dążenie do rozwoju powiązań sieciowych sprzyjać będzie integracji pogranicza, a sukcesem współpracy w ramach programów UE będzie wytworzenie trwałej sieci, obejmującej zarówno jednostki sfery administracji publicznej, jak i inne instytucje działające na pograniczu.

Z punktu widzenia długofalowych celów rozwoju obszarów pogranicza, ale także wpływu na jego bieżące funkcjonowanie i praktyki życia codziennego mieszkańców, badania pozwoliły określić preferowany model współpracy **powszechnej (egalitarnej)**. Wydaje się on bardziej korzystny niż model współpracy **elitarniej**, ograniczonej do kilku dominujących instytucji i obszarów. Wymaga to zarówno zwiększania zaangażowania instytucji pogranicza we współpracę, jak i rozwoju wzajemnych powiązań między nimi. Biorąc pod uwagę właściwości obserwowane w innych sieciach rzeczywistych nie można przy tym zapominać o istotnej roli instytucji kluczowych dla współpracy, bez ich aktywności bowiem niemożliwe jest kształtowanie sieci o spójnym charakterze. Wskazuje to na potrzebę wsparcia jednostek mogących pełnić rolę najważniejszych węzłów sieci współpracy na pograniczu.

W ostatnich kilku latach obserwować można na świecie wzrost procesów określanych w literaturze mianem *'re-bordering'* (tj. ponownego dzielenia), szczególnie widocznych w obszarach, w których w okresach poprzednich zachodziły mniej lub bardziej intensywne procesy integracji (Europa, Ameryka Północna). Pytaniem otwartym pozostaje, czy w nowych realiach geopolitycznych i wewnętrznych, ukształtowane (w wieloletnim procesie i dużym nakładem środków) w Polsce sieci współpracy transgranicznej (niekiedy o trwałym charakterze i zakorzenione w praktyce życia codziennego) przetrwają, czy też ulegną osłabieniu lub rozpadowi. Można przypuszczać, iż powiązania transgraniczne powstałe w odpowiedzi na rzeczywiste potrzeby lokalne, utrwalone w świadomości mieszkańców mają szanse przetrwania (choć zapewne z trudnościami i w ograniczonym zakresie), natomiast powiązania realizowane tylko w celu pozyskania środków unijnych bardzo szybko znikną. W tym kontekście zidentyfikowane w pracy prawidłowości otwierają szereg nowych pól badawczych, zwłaszcza w kontekście obserwowanych tendencji związanych ze wzmocnieniem znaczenia granicy jako bariery. Wskazują przy tym, jak fundamentalne znaczenie dla zrozumienia i wyjaśnienia funkcjonowania społeczności ludzkich ma nadal kategoria granicy.

Literatura

- Agnew J. i in., 2003, Introduction, (w:) J. Agnew, K. Mitchell, G. Toal (red.), *A Companion to Political Geography*, Blackwell, Oxford, s. 1 – 9.
- Amilhat-Szary A.-L., 2007, Are Borders More Easily Crossed Today? The Paradox of Contemporary Trans-Border Mobility in the Andes, *Geopolitics* 12, s. 1 – 18.
- Anderson J., O'Dowd L., 1999, Borders, Border Regions and Territoriality: Contradictory Meanings, Changing Significance, *Regional Studies* Vol. 33.7, s. 593 – 604.
- Barabasi A.L., Albert R., 1999, Emergence of Scaling in Random Networks, *Science* 286, s. 509 – 512.
- Barwiński, M., 2004, Podlasie jako pogranicze narodowościowo-wyznaniowe, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Barwiński M., 2012, Stosunki między państwami Polski z Ukrainą, Białorusią i Litwą po 1990 roku w kontekście sytuacji mniejszości narodowych, *Studia z Geografii Politycznej i Historycznej* 1, s. 139 – 166.
- Batorski D., 2008, Metody analizy sieci i ich zastosowanie w ewaluacji (w:) A. Haber, M. Szałaj (red.), *Środowisko i warsztat ewaluacji*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa.
- Borgatti S.P., Halgin D.S., 2011, On Network Theory, *Journal of Organization Science* 22, s. 1157 – 1167.
- Brunet-Jailly E., 2005, Theorizing Borders: An Interdisciplinary Perspective, *Geopolitics* 10(4), s. 633 – 649.
- Ciok S., 1979, Zmiany funkcji granicy i jej wpływ na przeobrażenia w strefie przygranicznej (na przykładzie rejonu Zgorzelca), (w:) B. Winiarski, M. Musiał, M. Klamut (red.), *Rozwój społeczno-ekonomiczny obszarów przygranicznych*, KEN PAN oddział Wrocław, Ossolineum, s. 211 – 233.

- Ciok S., 1990, Problematyka obszarów przygranicznych Polski Południowo - Zachodniej. Studium społeczno-ekonomiczne, *Acta Universitatis Wratislaviensis* No 1155, *Studia Geograficzne* LXVIII, PWN Warszawa - Wrocław.
- Ciok S., 1996, Przekształcenia obszarów przygranicznych na skutek zmian w przebiegu i funkcji granic (w:) J. Kitowski (red.), *Rozprawy i Monografie Wydziału Ekonomicznego Filii UMCS w Rzeszowie*, No 10, Rzeszów, s. 59 – 77.
- Ciok S., 2004, Pogranicze polsko - niemieckie. Problemy współpracy transgranicznej, *Acta Universitatis Wratislaviensis*, No 2603, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Dörny S., Decoville A., 2012, Transportation policy networks in cross-border regions. First results from a social network analysis in Luxembourg and the Greater Region, *CEPS/INSTEAD Working Paper* No 2012-22.
- Durand F., Nelles J., 2012, Cross-border governance within the Eurometropolis Lille-Kortrijk-Tournai (ELKT) through the example of crossborder public transportation, *CEPS/INSTEAD Working Paper* No 2012-16.
- Eberhardt P., 2004, Polska i jej granice. Z historii polskiej geografii politycznej, Wyd. UMCS, Lublin.
- Freeman L. C., 2004, *The Development of Social Network Analysis: A Study in the Sociology of Science*, Vancouver, Empirical Press.
- Fronczak A., Fronczak P., 2009, Świat sieci złożonych. Od fizyki do Internetu, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Fronczak A., Fronczak P., 2016, materiały powielone, (<http://www.if.pw.edu.pl/>) (dostęp: 10.12.2016).
- González-Gómez T., Gualda E., 2014, Cross-Border Networks in Informal and Formal Cooperation in the Border Regions Andalusia–Algarve–Alentejo and South Finland–Estonia, *European Planning Studies* 22(7), s. 1407 – 1424.
- Gorzela G., Bachtler J., Kasprzyk M., 2004, Współpraca transgraniczna Unii Europejskiej: Doświadczenia polsko-niemieckie, Centrum Europejskich Studiów Regionalnych i Lokalnych UW, Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa.
- Gorzela G., Krok K. (red.), 2006, Nowe granice Unii Europejskiej – współpraca czy wykluczenie? Wyd. Naukowe Scholar.
- Gorzela G., Zawalińska K. (red), 2013, *European Territories: From Cooperation to Integration?* Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa.
- Gruchman B. i in., 2002, Współpraca transgraniczna przedsiębiorstw na pograniczu polsko - niemieckim na przykładzie województwa zachodniopomorskiego i lubuskiego oraz landu Brandenburgii, *Studia Regionalne i Lokalne* Nr 4, s. 23–48.
- Hanneman R., Riddle M., 2005, Introduction to social network methods. <http://faculty.ucr.edu/~hanneman/>
- Heffner K., 1996, Regiony przygraniczne. Zmieniająca się rola granicy od bariery do katalizatora rozwoju (w:) K. Heffner (red.), *Region Opawa - Racibórz. Historia i perspektywy w Unii Europejskiej*, PIN Instytut Śląski, Opole, s. 120 – 140.
- Heffner K., 1998, Kluczowe problemy demograficzno-osadnicze obszarów przygranicznych Polska-Czechy, PIN – IS, Opole.
- Jones R., 2009, Categories, borders and boundaries. *Progress in Human Geography* 33(2), s. 174 – 189.
- Kański S., 1990, Problems of delimitation and typology of border regions, *Miscellanea Geographica*, s. 167-171.
- Kański S., 2007, Atrakcyjność turystyczna rzek granicznych a kształtowanie się więzi regionalnych, *Prace Komisji Krajoznawstwa Kulturowego T.VIII, Komisja Krajoznawstwa Kulturowego PTG*, Sosnowiec, s. 411 – 417.
- Kański S., 2017, *Blizny historii. Geografia granic politycznych współczesnego świata*, Wyd. Akademickie Dialog, Warszawa.
- Komornicki T., 1999, *Granice Polski. Analiza zmian przenikalności w latach 1990 - 1996*, *Geopolitical Studies* Vol. 5, IGiPZ PAN.
- Komornicki T., 2004, Przemiany przenikalności polskich granic latach 1990 – 2002 (w:) T. Markowski, (red.), *Przestrzeń w zarządzaniu rozwojem regionalnym i lokalnym*, *Biuletyn KPZK PAN* z. 211, s. 391 – 406.
- Komornicki T., 2005, Transport transgraniczny jako pojęcie geograficzne, *Prace Komisji Geografii Komunikacji*, Tom XI, PTG, Uniwersytet Rzeszowski, Warszawa-Rzeszów, s. 55 – 64.
- Koter M., 1995, Ludność pogranicza-próba klasyfikacji genetycznej, *Acta Universitatis Lodziensis-Folia Geographica* 20, s. 239–246.
- Koter M., 2015a, Istota pograniczy, granic i kresów. Uwagi ogólne, (w:) M. Barwiński (red.), *Geografia historyczna i polityczna w badaniach Marka Kotera. Wybór prac*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 179 – 190.
- Koter M., 2015b, Region polityczny – geneza, ewolucja i morfologia, (w:) M. Barwiński (red.), *Geografia historyczna i polityczna w badaniach Marka Kotera. Wybór prac*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 191 – 211.
- Kovras I., Robins S., 2016, Death as the border: Managing missing migrants and unidentified bodies at the EU's Mediterranean frontier, *Political Geography* 55, s. 40 – 49.
- Kowalski M., 1998, Problematyka etniczna wschodniego pogranicza Polski, (w:) J. Kitowski (red.), *Czynniki i bariery regionalnej współpracy transgranicznej*, Wydział Ekonomiczny Filii UMCS w Rzeszowie, Rzeszów, s. 285 – 294.
- Kozak M. i in., 2012, Wyzwania i cele dla programów współpracy transgranicznej z udziałem Polski po 2013 roku, Wrocław-Warszawa, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego.
- Krok K., Smętkowski M. (red.), 2006, *Cross-border Co-operation of Poland after EU Enlargement. Focus on Eastern Border*, Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa.
- Kulczyńska K., 2010, The Gubin-Guben transborder urban complex as an arena of consumer behavior, *Bulletin of Geography Socio-economic Series* 14/2010, s. 79 – 89.
- Kulczyńska K., Matykowski R., 2008, Struktura przestrzenno-handlowa przygranicznego zespołu miejskiego Český Těšín-Cieszyn, *Dokumentacja Geograficzna* 36, s. 202 – 207.
- Lara-Valencia F., 2011, The “Thickening” of the US–Mexico Border: Prospects for Cross-Border Networking and Cooperation, *Journal of Borderlands Studies* 26(3), s. 251 – 264.
- Leuprecht C. i in., 2013, Cross-border terror networks: a social network analysis of the Canada–US border, *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression* vol. 5, no 2, s. 155 – 175.
- Martinez O.J., 1994, *Border People. Life and Society in the U.S.-Mexico borderlands*, The University of Arizona Press, Tuscon&London.
- Medel M. i in., 2015, Mexico's drug networks: Modeling the smuggling routes towards the United States, *Applied Geography* 60 (2015), s. 240 – 247.
- Miszczuk A., 2012, Społeczno-ekonomiczne powiązania transgraniczne regionu peryferyjnego (na przykładzie Polski Wschodniej), *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu* Nr 246, s. 280 – 290.
- Miszczuk A., 2013a, Uwarunkowania peryferyjności regionu przygranicznego, *Norbertinum*, Lublin.
- Miszczuk A., 2013b, Geopolityczne uwarunkowania rozwoju regionów przygranicznych. *Prace Geograficzne* Nr 242, s. 117 – 144.
- Miszczuk A. (red.), 2017, *Wyzwania rozwojowe pogranicza polsko-ukraińskiego*, *Norbertinum*, Lublin.

- Miszczuk A., Kawałko B., 2005, Pogranicze polsko-ukraińskie. Środowisko. Społeczeństwo. Gospodarka, WSZiA, Zamość.
- Newman D., Paasi A., 1998, Fences and Neighbours in the Postmodern World: Boundary Narratives in Political Geography, *Progress in Human Geography* No 22, s. 186 – 207.
- Newman D., 2003a, Boundaries. (w:) J. Agnew, K. Mitchell, G. Toal (red.), *A Companion to Political Geography*, Blackwell, Oxford, s. 123 – 137.
- Newman D., 2006, Borders and Bordering. Towards an Interdisciplinary Dialogue, *European Journal of Social Theory* 9/2, 171 – 186.
- Newman D., 2010, Territory, Compartments and Borders: Avoiding the Trap of the Territorial Trap, *Geopolitics* 15/4, s. 773 – 778.
- Nicol H.N., Minghi J., 2005, The Continuing Relevance of Borders in Contemporary Contexts, *Geopolitics* 10(4), s. 680 – 687.
- Olejniczak K. i in., 2008, Ocena udziału polskich partnerów w projektach realizowanych w ramach programu INTERREG IIIB CADSES, EGO s.c. dla MRR, Warszawa.
- Palmowski T., 2000, Rola regionów transgranicznych w procesie integracji Europy Bałtyckiej, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego.
- Palmowski T., 2008, Współpraca z Obwodem Kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej jako czynnik rozwoju regionalnego, Ekspertyza przygotowana na potrzeby Strategii rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020.
- Palmowski T. (red.), 2007, Pogranicze polsko-rosyjskie. Problemy współpracy transgranicznej z Obwodem Kaliningradzkim, Uniwersytet Gdański, Wyd. Bernardinum, Gdynia-Pelplin.
- Płoszaj A., 2013, Sieci instytucji otoczenia biznesu, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Płoszaj A., 2014, Inter-organizational network of cross-border cooperation in Podkarpackie Voivodship and Lviv Oblast, *EUROREG*, Warszawa, ss. 22.
- Popescu G., 2011, Bordering and ordering in the twenty-first century: Understanding borders, Rowman & Littlefield, Lanham.
- Powęska H., 1995, Rozwój handlu i usług na wschodnim pograniczu Polski–problemy, szanse, zagrożenia; *Przegląd Geograficzny* 67(3-4), s. 285-300.
- Prescott V., Triggs G.D., 2008, *International Frontiers and Boundaries. Law, Politics and Geography*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden-Boston.
- Provan K.G. i in., 2005, The Use of Network Analysis to Strengthen Community Partnerships, *Public Administration Review* 65(5), s. 603 – 603.
- Rykiel Z., 1991, Rozwój regionów stykowych w badaniach w teorii i badaniach empirycznych, *Prace habilitacyjne, IGiPZ PAN, Ossolineum, Warszawa.*
- Rykiel Z., 1990, Region przygraniczny jako przedmiot badań geograficznych, *Przegląd Geograficzny* T. 62, z. 3 - 4, s. 263 – 272.
- Sobczyński M., 2006, Państwa i terytoria zależne. Ujęcie geograficzno-polityczne, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- Sobczyński M., 2008, Historia polskiej geografii politycznej (w:) A. Jackowski, S. Liszewski., A. Richling (red.), *Historia geografii polskiej*, Komitet Nauk Geograficznych PAN, PWN, Warszawa 2008, s. 219-236.
- Strihan A., 2008, A Network-based Approach to Regional Borders: The Case of Belgium, *Regional Studies* 42(4), s. 539 – 554.
- Strykiewicz T., 1996, Uwarunkowania polsko-niemieckiej współpracy przygranicznej na tle polityki regionalnej (w:) Z. Chojnicki, T. Strykiewicz (red.), *Problemy współpracy regionalnej w polsko-niemieckim obszarze przygranicznym*, *Biuletyn KPZK PAN* z. 171, s. 7 – 20.
- Strykiewicz T., 1998, The changing role of border zones in the transforming economies of East-Central Europe, The case of Poland, *Geojournal* 44.3, s. 203 – 213.
- Svensson S., 2013, *Social Capital and Governance in European Borderlands: A comparative study of Euroregions as policy actors*, Doctoral dissertation.
- Svensson S., Nordlund C., 2015, The Building Blocks of a Euroregion: novel Metrics to Measure Cross-border Integration, *Journal of European Integration* 37, s. 371 – 389.
- Van Houtum H., 2005, The Geopolitics of Borders and Boundaries, *Geopolitics* 10(4), s. 672 – 679.
- Vaughan-Williams N., 2015, “We are not animals!” Humanitarian border security and zoopolitical spaces in EUrope, *Political Geography* 45, s. 1 – 10.
- Walther O., Reitel B., 2012, Cross-border policy networks in the trinational region of Basel, *CEPS/INSTEAD, Working Paper* No 2012-26, ss. 32.
- Wasserman S., Faust K., 1994, *Social Network Analysis: Methods and Applications*, ENG: Cambridge University Press, New York and Cambridge.
- Węclawowicz G. i in., 2006, *Studia nad przestrzennym zagospodarowaniem obszaru wzdłuż granicy polsko-niemieckiej*, *Prace Geograficzne* nr 207, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Wendt J., 2003, Changes in the geopolitical and geostrategical position of the Kaliningrad district, (w:) T. Palmowski, G. Fedorov, V. Korneevets (red.), *COASTAL REGIONS 6, Economic, Geopolitical And Social Problems Of Co-Operation Between Kaliningrad And Poland*, Gdynia–Pelplin, s. 7 – 15.
- Werwicki A., Powęska H., 1993, Rejony przejść granicznych jako obszary koncentracji handlu i usług–granica zachodnia (w:) *Podstawy rozwoju zachodnich i wschodnich obszarów przygranicznych*, *Biuletyn* nr 1, IGiPZ PAN, s. 61-85.
- Więckowski M., 2004, *Przyrodnicze uwarunkowania kształtowania się polsko – słowackich więzi transgranicznych*, *Prace Geograficzne* Nr 195, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Więckowski M., 2010, *Turystyka na obszarach przygranicznych Polski*, *Prace Geograficzne* nr 224, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Więckowski M. i in., 2012, *Pogranicze polsko-słowackie. Dostępność transportowa a turystyka*, IGiPZ PAN, *Geograficky ustav Slovenska akademie vied, Warszawa-Bratysława.*

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych (wraz z podsumowaniem dorobku dydaktycznego i organizacyjnego)

Mój dorobek w zakresie publikacji naukowych łącznie obejmuje 43 pozycje po uzyskaniu stopnia doktora (4 kolejne przed obroną), w tym:

- 6 monografii naukowych (w tym 1 autorska, 5 współautorskich),
- 4 artykuły w czasopismach z Listy A MNiSW,
- 16 artykułów w czasopismach z Listy B MNiSW,
- 3 artykuły w innych czasopismach zagranicznych,
- 4 rozdziały w monografiach zagranicznych (wydawnictwa z Wlk. Brytanii i Niemiec),
- 15 rozdziałów w monografiach krajowych (w tym 4 przed uzyskaniem stopnia doktora).

Łącznie moje publikacje według stanu na 2017 r. (zgodnie z ujednoczonym wykazem czasopism naukowych wraz z liczbą punktów przyznawanych za publikacje w tych czasopismach określonym przez MNiSW z dnia 26 stycznia 2017 r.) uzyskały 462 punktów. 20 spośród moich publikacji ukazało się w języku angielskim. Według statystyk Publish or Perish moje prace były cytowane 204 razy (bez autocytowań – 140; indeks Hirscha wyniósł 9), według Google Scholar 195 (bez autocytowań – 136, indeks Hirscha wyniósł 9); według Web of Science 18 (bez autocytowań – 12). Indeks Hirscha w bazie Web of Science wyniósł 3.

Wśród publikacji za najważniejszą uznaję monografię pt. „Sieci współpracy transgranicznej na pograniczach Polski” (omówioną w pkt.4.). Stanowi ona zwięźczenie moich prac badawczych, które koncentrowały się w głównej mierze wokół problematyki badań nad granicami. Dotyczyły one m.in. kwestii współpracy transgranicznej, oddziaływania granicy i funkcjonowania obszarów przygranicznych/pogranicznych. Wśród moich zainteresowań naukowych wyróżnić można dodatkowo problematykę zagospodarowania obszarów pogórnicych, co wynika głównie ze skali problemów w tym zakresie w badanym przeze mnie mieście Wałbrzych.

W moich publikacjach (nie biorąc pod uwagę monografii omówionej w pkt. 4) można wyróżnić następujące nurty badawcze:

- 1/ współpraca transgraniczna
- 2/ miasta podzielone granicą państwową
- 3/ funkcjonowanie obszarów przygranicznych i pograniczy
- 4/ zagospodarowanie obszarów pogórnicych

Ad. 1/

Problematyka współpracy transgranicznej stanowi główny przedmiot moich zainteresowań naukowych. Efektem badań prowadzonych w tym zakresie jest szereg publikacji prezentujących z reguły wyniki analiz empirycznych.

Istotnym elementem w tym nurcie są badania analizujące charakter współpracy transgranicznej prowadzonej w Polsce w latach 2004-2006 (w ramach programów współfinansowanych przez UE). Szczegółowym ujęciem podlegał zarówno zakres działań transgranicznych, jak i liczba oraz rodzaj instytucji w nie zaangażowanych. W publikacjach analizowano poszczególne obszary przygraniczne/pograniczne, identyfikując specyficzne cechy prowadzonej tam współpracy (Dołzbłasz S. 2013a, 2013b). Realizowano również badania porównawcze (Dołzbłasz S. 2013; Dołzbłasz S., Raczyk A. 2011, 2009, 2007), które pozwoliły na określenie m.in. podobieństw i różnic pomiędzy badanymi obszarami. Szczególnie istotne są publikacje obejmujące wszystkie pogranicza Polski, identyfikujące m.in. główne prawidłowości w zakresie współpracy, najistotniejsze różnice pomiędzy poszczególnymi polskimi pograniczami oraz określające rolę czynników lokalnych w kształtowaniu współpracy. Zostały one zawarte w monografii, a także w artykule w *Geographical Review* (Lista A MNiSW) (Dołzbłasz S., Raczyk A. 2015, 2010a). Badania współpracy

transgranicznej uwzględniały także jej konkretne, specyficzne uwarunkowania, m.in. przyrodnicze (Dołzbłasz S. 2010), czy też wybrane zakresy tematyczne, np. społeczne (Dołzbłasz S., Raczyk A. 2009). W badaniach określono również elementy warunkujące ukształtowanie się intensywnej współpracy, wskazując na istnienie tzw. czynnika integrującego (Dołzbłasz S., Raczyk A. 2010b), który w określonych warunkach może determinować charakter i zakres współpracy. Dokonywano również oceny wybranych aspektów kształtowania współpracy, jak np. relacje między instytucjami realizującymi wspólne działania transgraniczne (Dołzbłasz S., Raczyk A. 2010c).

Istotnym elementem badań była ponadto kwestia trwałości współpracy przygranicznej. Ocena i identyfikacja głównych czynników trwałości w oparciu o koncepcję 'zależności od ścieżki' była podstawowym problemem badawczym w ramach grantu NCN, w którym brałam udział. Wyniki badań ukazały się m.in. w postaci monografii (Szmigiel-Rawska K., Dołzbłasz S. 2012). Wskazano w niej na podstawie analizy partnerstw realizujących małe projekty PHARE CBC m.in., iż trwałość współpracy jest ograniczona i silnie uzależniona od czynników organizacyjnych (w tym finansowych) oraz personalnych. Stwierdzono również, iż brak jasnej delimitacji regionów przygranicznych, a także działań/polityk mających na celu integrację i wzrost spójności w obrębie obszarów pograniczy nie sprzyja trwałości współpracy.

W większości prowadzonych przeze mnie badań niezwykle ważnym aspektem było poszukiwanie prawidłowości w rozkładzie przestrzennym badanych cech współpracy transgranicznej.

W moich analizach prowadzonych w zakresie współpracy transgranicznej można zauważyć pewną ewolucję podejść badawczych. W początkowym etapie prowadziłam badania skupiające się na identyfikacji cech współpracy (m.in. płaszczyzn współpracy, nakładów finansowych w ramach projektów współpracy) w wybranych obszarach. W kolejnym etapie na bazie analiz porównawczych i obejmujących wszystkie pogranicza w Polsce podjęłam próbę identyfikacji różnic oraz podobieństw współpracy w Polsce w celu określenia najważniejszych czynników ją kształtujących. Ponadto badania poświęciłam określeniu relacji między instytucjami zaangażowanymi we wspólne działania. Na bazie wcześniejszych doświadczeń wskazujących na sieciowy charakter powiązań w ramach projektów współpracy transgranicznej w kolejnym etapie skupiłam się na pogłębionej analizie współpracy w ujęciu sieciowym. Podjęłam próbę zastosowania bardziej zaawansowanych metod ilościowych i na ich podstawie zidentyfikowałam najważniejsze prawidłowości w kształtowaniu sieci transgranicznych na przykładzie pogranicza polsko-czeskiego (Dołzbłasz S. 2016). Wyniki badań pokazujące znacznie większe możliwości wyjaśniania oraz wiążące się z pozytywnym odbiorem przez recenzentów oraz w trakcie dyskusji panelowych na konferencjach zagranicznych skłoniły mnie do podjęcia dokładnych badań współpracy w ujęciu sieciowym dla całej Polski.

Dołzbłasz S., 2016, Sieć współpracy transgranicznej na pograniczu polsko-czeskim, *Studia Regionalne i Lokalne*, 4(66)/2016, s. 62-78.

Dołzbłasz S., Raczyk A., 2015, Different Borders-Different Co-operation? *Transborder Co-operation in Poland*, *Geographical Review* 105/3, s. 360 – 376.

Dołzbłasz S., Raczyk A., 2010a, Współpraca transgraniczna w Polsce po akcesji do UE, *Wolters Kluwer Polska*, Warszawa, ss. 240.

Dołzbłasz S., 2013a, Cross-Border Co-Operation in the Euroregions at the Polish-Czech and Polish-Slovak Borders, *European Countryside*, Vol. 5, Iss. 2, s. 102–114.

Dołzbłasz S., 2013b, Transborder co-operation on the external EU's borders, illustrated by the eastern border of Poland, (w:) (red.) K. Heffner, *Region and Regionalism* ; no 11, vol. 2, s. 231-242.

Szmigiel-Rawska K., **Dołzbłasz S.**, 2012, Trwałość współpracy przygranicznej, *Wydawnictwo CeDeWu*, Warszawa, ss. 146.

Dołzbłasz S., Raczyk A., 2011, Projekty współpracy transgranicznej na zewnętrznych i wewnętrznych granicach Unii Europejskiej - przykład polski, *Studia Regionalne i Lokalne*, 3(45)/2011, s. 59-80.

Dołzbłasz S., 2010, Uwarunkowania przyrodnicze we współpracy transgranicznej finansowanej z funduszy UE w Polsce, *Problemy Ekologii Krajobrazu*, Tom XXVI, s. 25-35.

Dołzbłasz S., Raczyk A., 2010b, The role of the integrating factor in the shaping of transborder co-operation: the case of Poland, *Quaestiones Geographicae* 29(4), s. 65 – 73.

Dołzbłasz S., Raczyk A., 2010c, Relationships between actors of transborder co-operation. Polish-German borderland case study, *Europa XXI*, No.20, IGiPZ PAN, PTG, Warszawa, s. 119-129.

Dołzblasz S., Raczyk A., 2009, Do specific conditions affect co-operation? An assessment of cross-border co-operation under the Poland-Lithuania and the Russian Federation trilateral programme, Costal Regions, No. 17, (red.) T. Palmowski, S. Vaitekunas, University of Gdańsk, Gdynia-Pelplin, s. 63-73.

Dołzblasz S., Raczyk A., 2009, Społeczny wymiar współpracy przygranicznej na przykładzie programów INTERREG III A w Polsce, (w:) Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Polityka społeczna w procesie integracji europejskiej, (red.) A. Rączaszek, W. Koczur, Katowice, s. 583-593.

Dołzblasz S., Raczyk A., 2007, New versus old cross-border cooperation programmes in the example of Polish-Czech and Polish-German border areas, Europa XXI, No 16, Regional development in Central Europe – cohesion or competitiveness, IGiPZ PAN, PTG, Warszawa, s. 153-165.

Ad. 2/

Drugim, niezwykle istotnym nurtem moich badań była problematyka miast podzielonych. Specyficzny charakter miast podzielonych granicą państwową powoduje, iż stanowią one interesujący obiekt badań, szczególnie w kontekście oddziaływania granicy na obszary przygraniczne. Z uwagi na lokalizację w bezpośredniej bliskości granicy i kraju sąsiedniego, a także intensywność zagospodarowania obszaru o charakterze miejskim oddziaływanie granicy jest szczególnie wyraźne i silnie wpływa na różne sfery funkcjonowania tego rodzaju jednostek. Badaniom podlegały miasta podzielone na granicy polsko-niemieckiej i polsko-czeskiej. We współpracy z prof. F. Lara (z Uniwersytetu Stanowego Arizony, USA) prowadziłam również badania porównawcze miast podzielonych na granicy Polski i Niemiec oraz USA i Meksyku. Ich wyniki były prezentowane na kilku konferencjach międzynarodowych i stanowią podstawę dalszych badań. Miasta podzielone były badane w dwóch głównych aspektach – funkcjonowania handlu oraz integracji obu części miast. Badania polsko-niemieckich miast podzielonych (Gubin/Guben i Zgorzelec/Görlitz) pozwoliły stwierdzić, iż ich cechą charakterystyczną jest znacząca asymetria m.in. w poziomie otwartości transgranicznej instytucji na klientów z drugiej strony granicy. (Dołzblasz S. 2015a, c; Dołzblasz S., Raczyk A. 2012). Z kolei w przypadku polsko-czeskiego miasta Cieszyn-Czeski Cieszyn wskazano m.in. na występowanie relatywnej symetrii (Dołzblasz S. 2015a, b). Wskazano przy tym na główne czynniki wpływające na występowanie i poziom asymetrii/symetrii oraz zidentyfikowano prawidłowości w rozkładzie przestrzennym instytucji ze względu na badane cechy. Miasta podzielone na granicy polsko-niemieckiej badano również z punktu widzenia ich roli w integracji pogranicza, wykazując, iż pełnią one istotną rolę jako miejsca intensywnych powiązań i współpracy transgranicznej (Dołzblasz S. 2009).

Publikacje z zakresu miast podzielonych ukazały się dwukrotnie w czasopiśmie z Listy A MNiSW, wskazując na uniwersalny charakter wyników badań i sformułowanych wniosków. Potwierdzają to badania porównawcze miast podzielonych na granicy Polski i Niemiec oraz USA i Meksyk, na podstawie których stwierdzono, iż przy istniejących wielu odmiennych uwarunkowaniach występuje także szereg podobieństw odnośnie zjawisk związanych z kształtowaniem się praktyk transgranicznych.

Dołzblasz S., 2015a, Symmetry or asymmetry? Cross-border openness of service providers in Polish-Czech and Polish-German border towns. *Moravian Geographical Reports* 23(1), s. 2 – 12.

Dołzblasz S., 2015b, Cieszyn-Czeski Cieszyn – wybrane aspekty funkcjonowania miasta podzielonego na granicy polsko-czeskiej w kontekście transgranicznej mobilności mieszkańców, *Studia z Geografii Politycznej i Historycznej* t. 4 (2015), s. 201 – 219.

Dołzblasz S., 2015c, Otwartość transgraniczna placówek usługowych w mieście podzielonym Gubin/Guben, *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, nr 391, s. 128-136.

Dołzblasz S., Raczyk, A., 2012, Transborder openness of companies in a divided city. Zgorzelec/Görlitz case study, *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, Vol. 103, No. 3, s. 347 – 361.

Dołzblasz S., 2009, Divided cities as links of cross-border co-operation and their role at the Polish-German border, (w:) *Historical regions divided by the borders, Cultural heritage and multicultural cities, Region and regionalism*, No. 9 vol. 2, s. 221-232.

Ad. 3/

Problematyka funkcjonowania obszarów przygranicznych i pograniczy stanowi ważny nurt w moich badaniach. Obok analiz dotyczących współpracy prowadziłam badania dotyczące innych aspektów funkcjonowania obszarów sąsiadujących z granicą państwową. Skupiałam się przy tym na kwestiach rozwoju regionalnego i lokalnego. Z uwagi na moje miejsce zamieszkania koncentrowałam się na pograniczu polsko-czeskim i polsko-niemieckim. Specyfika pogranicza polsko-czeskiego miała wpływ na to, iż odnośnie tego obszaru skoncentrowałam się na badaniach turystyki transgranicznej, wykazując m.in. wpływ uwarunkowań geopolitycznych i zmian granic politycznych oraz ich roli na funkcjonowanie obszarów przygranicznych, w tym szczególnie w sferze turystyki (Dołzbłasz S. 2017). W ramach współpracy z naukowcami z Czech badałam także przepuszczalność granicy polsko-czeskiej, wskazując m.in. na jej najważniejsze uwarunkowania (Kolejka i in. 2015). W tym nurcie bardzo istotne były badania konkurencyjności i współpracy pomiędzy podmiotami gospodarczymi na pograniczu polsko-niemieckim. Wyniki, w których m.in. wykazano niewielki wpływ lokalizacji przygranicznej na działalność firm, a także silną asymetrię w relacji polska a niemiecka część pogranicza, przedstawiono w czasopiśmie *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* (Lista A MNiSW). Badania te były elementem prac prowadzonych w ramach grantu NCN, w którym brałam udział w latach 2010-2012. Przedmiotem szczegółowych badań w jego ramach była problematyka relacji współpracy i konkurencji w obszarze pogranicza polsko-niemieckiego. Objęły one kilka sfer, w tym relacji samorządów terytorialnych szczebla lokalnego i podmiotów gospodarczych. Na podstawie badań ilościowych i jakościowych wskazano m.in. percepcję jednostek samorządu lokalnego po drugiej stronie granicy państwowej oraz relacje je łączące i/lub przyczyny ich braku w określonych sferach (Dołzbłasz S. 2012), scharakteryzowano wybrane elementy konkurencyjności i rozwoju lokalnego na podstawie opinii samorządów oraz zidentyfikowano czynniki i bariery rozwoju lokalnego gmin pogranicza (Dołzbłasz S. 2013, Raczyk A., Dołzbłasz S. 2013). Szczegółowa analiza wszystkich badanych sfer, zarówno w ujęciu szczegółowym, jak i syntetycznym zawarta została w monografii pt. „*Relacje współpracy i konkurencji na pograniczu polsko-niemieckim*” (Raczyk A., Dołzbłasz S., Leśniak-Johann M., 2012).

Dołzbłasz S., 2017, Transborder tourism in the Polish-Czech borderlands, (w:) D. Hall (red.), *Tourism and Geopolitics: Issues and Concepts from Central and Eastern Europe*, CABI, Wallingford-Boston, s. 163-177.

Dołzbłasz S., Raczyk A., 2017, Transborder co-operation and competition among firms in the Polish-German borderland, *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, Vol. 108, Iss.2, s. 141-156.

Kolejka J., Żyszkowska W., Batelková K, Ciok S., **Dołzbłasz S.**, Kirchner K., Krejčí T., Raczyk A., Spallek W., Zapletalová J., 2015, Permeability Of Czech-Polish Border Using By Selected Criteria, *Geographia Technica*, Vol. 10, Iss. 1, s. 51-65.

Raczyk A., **Dołzbłasz S.**, 2014, Transgraniczne relacje współpracy i konkurencji podmiotów gospodarczych na pograniczu polsko-niemieckim, *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu* 333, s. 53-62.

Dołzbłasz S., 2013, Wybrane elementy konkurencyjności i rozwoju lokalnego na obszarze pogranicza polsko-niemieckiego, *Biblioteka Regionalisty* 13 (2013), s. 43-56.

Raczyk A., **Dołzbłasz S.**, 2013, Czynniki i bariery rozwoju obszaru pogranicza polsko-niemieckiego w opinii samorządów lokalnych, *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu* 281 (2013), s. 121-129.

Dołzbłasz S., 2012, Transborder relations between territorial units in the Polish-German borderland, *Geographia Polonica*, Vol. 85 No. 3 (2012), s. 23-36.

Raczyk A., Dołzbłasz S., Leśniak-Johann M., 2012, *Relacje współpracy i konkurencji na pograniczu polsko-niemieckim*, Wydawnictwo Gaskor, Wrocław, ss. 375.

Ciok S., **Dołzbłasz S.**, Leśniak M., Raczyk A., 2008, Polska-Niemcy. Współpraca i konkurencja na pograniczu, *Studia Geograficzne* 81, *Acta Universitatis Wratislaviensis* No 3064, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław, ss. 214.

Ad. 4/

Kolejny, a przy tym odmienny od pozostałych, nurt badawczy wyróżniony przeze mnie koncentruje się na problematyce zagospodarowania obszarów pogórnich. Badania w tym zakresie dotyczyły dotychczas miasta Wałbrzych (są obecnie kontynuowane w innych obszarach Dolnego Śląska). Rozwój tego miasta opierał się przez wiele lat o górnictwo węgla kamiennego, które w efekcie procesów transformacji systemowej po 1989 r. zostało w sposób gwałtowny i całkowity zlikwidowane, prowadząc do wielu bardzo negatywnych skutków (m.in. w sferze społecznej, gospodarczej, przestrzennej). W prowadzonych badaniach skupiałam się na kwestii rozwoju lokalnego w kontekście identyfikacji problemów w rozwoju miasta, nowych jego czynników oraz płaszczyzn (Dołzbłasz S., 2012a, b, c). Istotnym aspektem było także badanie współczesnego wykorzystania terenów pogórnich w Wałbrzychu (m.in. użytkowanie terenu, prowadzona działalność gospodarcza), szczególnie iż stanowią one znaczny udział w powierzchni miasta, w tym w samym jego centrum (Dołzbłasz S., Mucha P. 2015). Część badań w tym nurcie prowadziłam w ramach międzynarodowego projektu pt. ReSOURCE „Turning problems into potentials” dotyczącego wykorzystania potencjału terenów pogórnich w krajach Europy Środkowej (projekt w ramach programu InterregIVB Europa Środkowa, partnerem wiodącym komponentu naukowego projektu pt. “Ecological and Cultural Renewal of Mining Regions” był Leibniz-Institut für ökologische Raumentwicklung z Drezna). Na podstawie przeprowadzonych badań stwierdzono, iż tereny pogórnice w niewielkim stopniu są ponownie zagospodarowane, problem ich rekonwersji stanowi duże wyzwanie dla władz lokalnych, brak jest przy tym zintegrowanych działań w tym zakresie, istnieją jednakże nowe możliwości rozwoju miasta oraz potencjał, który może być w tym zakresie wykorzystany.

Dołzbłasz S., Mucha P., 2015, Wykorzystanie terenów pogórnich na przykładzie Wałbrzycha, *Studia Miejskie*, tom 17 (2015), s. 105-118.

Dołzbłasz S., 2012a, Local Development Actors in a Post-Mining Municipality, (w:) *Post-Mining Regions in Central Europe. Problems, Potentials, Possibilities*, (red.) P. Wirth, B. Černič Mali, W. Fischer, OEKOM, München, s. 182-194.

Dołzbłasz S., 2012b, Wałbrzych (Poland) – Diversification of the Economy Is Possible, (w:) *Post-Mining Regions in Central Europe. Problems, Potentials, Possibilities*, (red.) P. Wirth, B. Černič Mali, W. Fischer, OEKOM, München, s. 92-103.

Dołzbłasz S., 2012c, Problemy rozwoju miast pogórnich na przykładzie Wałbrzycha, *Studia Miejskie*, t. 8 (2012), s. 109-121.

Obok czterech wyróżnionych nurtów zainteresowań naukowych realizowałam także badania i wydawałam publikacje z zakresu innej problematyki, głównie związanej z kwestią rozwoju regionalnego i lokalnego, jak na przykład polityka innowacyjna, instytucje otoczenia biznesu, polityka równości płci.

W celu prezentacji wyników badań i wymiany doświadczeń naukowych brałam aktywny udział w konferencjach krajowych (30) oraz zagranicznych (14), podczas których wygłosiłam łącznie 44 referatów (w tym 26 w języku angielskim) (w okresie po uzyskaniu stopnia doktora). Uczestniczyłam w ważnych z punktu widzenia mojej tematyki badawczej konferencjach, m.in. organizowanych przez Association for Borderlands Studies, BRIT (Border Regions in Transition), International Boundaries Research Unit na Uniwersytecie w Durham, czy też cyklicznych międzynarodowych konferencjach z Geografii Politycznej organizowanych przez Zakład Geografii Politycznej Uniwersytetu Łódzkiego (przy współpracy innych instytucji). Brałam także udział w ogólnogeograficznych konferencjach o znaczeniu światowym jak np. organizowanych przez Międzynarodową Unię Geograficzną, czy też Association of American Geographers. Uczestniczyłam również w ważnych konferencjach poświęconych w głównej mierze kwestiom rozwoju regionalnego oraz lokalnego (m.in. Warsaw Regional Forum, konferencje Regional Studies Association), w tym także organizowanych przez Uniwersytety Ekonomiczne we Wrocławiu i Katowicach.

Byłam współorganizatorem cyklicznych konferencji organizowanych przez Zakład Zagospodarowania Przestrzennego UW r pt. „Przekształcenia regionalnych struktur funkcjonalno-przestrzennych w latach 2004, 2008, 2012 i 2014 (w tym ostatnim roku pełniłam rolę sekretarza), a także Jubileuszowej Konferencji Oddziału Wrocławskiego Polskiego Towarzystwa Geograficznego w 2016 r.

Brałam udział w 2 krajowych projektach badawczych finansowanych przez NCN, byłam kierownikiem wewnętrznego grantu badawczego na Uniwersytecie Wrocławskim. Brałam także udział w 1 projekcie zagranicznym (Czechy) oraz 2 projektach międzynarodowych (InterregIVB – udział w komponencie badawczym; Fundusz Wyszehradzki – projekt naukowy) jako osoba odpowiedzialna za badania strony polskiej. Byłam również kierownikiem polskiego zespołu w dwóch międzynarodowych projektach zgłoszonych do 7 Programu Ramowego (SOPHIE) oraz Horyzont2020 (RURBANISM), niestety z uwagi na bardzo dużą konkurencję nie zostały one zakwalifikowane do finansowania w procesie naboru dopiero na ostatnim etapie oceny.

W okresie styczeń-kwiecień 2014 r. odbyłam staż naukowy na Uniwersytecie Stanowym Arizony (Arizona State University, USA), współpracując z naukowcami z School of Geographical Science and Urban Planning oraz School of Transborder Studies. W dalszym ciągu kontynuuję współpracę z naukowcami z tego ośrodka (wspólne wystąpienia na konferencjach naukowych, przygotowanie publikacji, organizacja wizyty na Uniwersytecie Wrocławskim). Odbyłam także staże naukowe i wizyty studyjne na Uniwersytecie Radboud w Nijmegen (Holandia) oraz Uniwersytecie Karola w Pradze (Czechy). Współpracuję ponadto z naukowcami z Uniwersytetu Mendla w Brnie (Czechy), Leibniz-Institut für ökologische Raumentwicklung (Drezno, Niemcy) i TU Delft (Holandia), przygotowując wnioski projektowe i realizując wspólne działania.

Przygotowałam liczne recenzje artykułów naukowych, zarówno dla czasopism z Listy A MNiSW (Geographical Review, Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie, Moravian Geographical Reports), jak i Listy B MNiSW (m.in. Geographia Polonica, Studia Regionalne i Lokalne, Europa XXI, Miscellanea Geographica) oraz innych czasopism zagranicznych i krajowych (m.in. European Countryside).

Byłam również recenzentem w ramach konkursu Beethoven 2 (Narodowe Centrum Nauki i Deutsche Forschungsgemeinschaft) na finansowanie polsko-niemieckich projektów badawczych.

Jestem aktywnym członkiem Polskiego Towarzystwa Geograficznego (od 2014 r. pełnię funkcję Sekretarza i Członka Zarządu Oddziału Wrocławskiego PTG) oraz członkiem Komisji Geografii Politycznej i Historycznej PTG. Należę do Association for Borderlands Studies (od 2010 r.) i biorę udział w działaniach tej interdyscyplinarnej organizacji skupiającej badaczy z zakresu badań nad granicami. W kadencji 2015-2018 jestem także członkiem Zespołu Problemowego ds. Zintegrowanej Polityki Rozwoju Polski i Europy Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju.

Z uwagi na fakt zatrudnienia na Uniwersytecie Wrocławski na stanowisku pracownika naukowo-dydaktycznego działalność dydaktyczna stanowi bardzo istotną część mojej zawodowej aktywności. Dotychczas prowadziłam zajęcia z 17 przedmiotów (m.in. Geografia Polityczna, Geopolityka, Ekonomia, Samorząd Terytorialny, Problemy Rozwoju Obszarów Pogranicznych), w tym także 2 w jęz. angielskim (Socio-economic geography of Europe, Methodology of Geography) na kierunkach geografia, gospodarka przestrzenna i ochrona środowiska. Przez większość lat zatrudnienia w Instytucie Geografii i Rozwoju Regionalnego UWr liczba godzin moich zajęć dydaktycznych osiągała wymiar ponad pensum roczne obowiązujące na UWr. Uzyskiwałam przy tym bardzo dobre oceny w ankietach studenckich. Byłam promotorem 26 prac magisterskich (obronionych) i 14 licencjatów (na kierunkach geografia, gospodarka przestrzenna, ochrona środowiska). Pełniłam również rolę promotora pomocniczego dwóch prac doktorskich (w tym jedna została obroniona w 2016 r., a druga jest w trakcie realizacji). Brałam udział (jako członek Komisji Programowej) w przygotowywaniu programu studiów na kierunku Gospodarka Przestrzenna (studia I i II stopnia) na UWr.

W ramach popularyzacji nauki wygłaszałam odczyty w ramach prelekcji Oddziału Wrocławskiego Polskiego Towarzystwa Geograficznego oraz Dni Geografa.

Jestem także autorem/współautorem szeregu ekspertyz (głównie dla samorządów lokalnych i regionalnych). Pełniłam rolę eksperta w zakresie współpracy transgranicznej, m.in. w procedurze naboru projektów transgranicznych w ramach Interreg oraz badaniu ewaluacyjnym programów współpracy. Od roku 2017 jestem członkiem grupy eksperckiej przy Ministerstwie Rozwoju związanej z kształtowaniem przyszłości współpracy terytorialnej po 2020 r.

Dołbotaśz